NEW SINDHI GRAMMAR

Vaisdev. M. Karna.

نئون سنڌي گرامر

chetan.

1

(انگريزي سيني درجن،
ٽريننگ ڪاليج ۽
سنڌي مٿين درجن لاءِ)

مصنف

فتحچند ڪوڙومل واسواڻي

بي. اي

قيمت ٠-٢-٠

مصنف ۽ ڇپائيندڙ جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

اسڪول ۽ ڪاليج اسٽورس

بڪسيلرس ۽ پبلشرس

هيرآباد - حيدرآباد سنڌ.

NEW SINDHI GRAMMAR

نئون سنڌي گرامر

* گرامر جا پاڱا

سنڌي گرامر سنڌي ٻولي شڌ لکڻ ۽ ڳالهائڻ جا نيم يا قاعدا تو سيکاري.

سنڌي گرامر جا ۷ پاڱا آهن:—

(۱) **اکر ويچار** يا املا يا **شڌ لکڻ** Orthography سنڌي اکرن جا قسم، روپ ۽ اچار ۽ انهن جي لکڻ جي شڌ ريت تو سيکاري.

(۲) **شبد ويچار** يا **صرف** or Accidence Etymology لفظن جا قسم، قيوا ۽ گردان تو سيکاري.

(۳) **وڌتپتي** يا **اشتقاق** Derivatives سيکاري تو ته لفظ مول لفظن ۽ هڪ ٻئي مان ڪيئن ٿا ٺهن.

(۴) **واڪ رچنا** يا **نحو** Syntax لفظن مان جملن ٺاهڻ جي ريت ۽ انهن جا لاڳاپا تو ڏيکاري.

(۵) **واڪ ڇيد** Analysis سيکاري ٿو ته جملا ۽

---

* گرامر يا وياڪرڻ کي "صرف نحو" به چوندا آهن.

$a^4 + a^3b + a^2b^2$
$+ ab^3 + b^4.$

a

No: is 59

The boy ~~might~~ Would have written the letter.

$$
\begin{array}{l}
a-b\,)\; a^5 - b^5 \;(\, a^4 + a^3b + \ldots \\
\quad a^5 - a^4b \\
\quad - \quad + \\
\hline
\quad a^4b \\
\quad a^4b - a^3b^2 \\
\quad - \quad + \\
\hline
\quad a^3b^2 \\
\quad a^3b^2 - a^2b^3 \\
\quad - \quad + \\
\hline
\quad a^2b^3 \\
\quad a^2b^3 - ab^4 \\
\quad - \quad + \\
\hline
\quad ab^4 - b^5 \\
\quad ab^4 - b^5 \\
\quad - \quad + \\
\hline
\quad 0
\end{array}
$$

(١) حروفِ صحيح اُهي اکر آهن جي حروفِ علت جي مدد کانسواءِ برابر اُچاري نہ سگهجن؛ مثلاً، ا، و، ي کانسواءِ ٻيا اکر.

(٢) حروفِ علت اُهي اکر آهن جنکي پنهنجو سُر يا آواز آهي يعني جي ٻين اکرن جي مدد کانسواءِ باٿمرادو اُچاري سگهجن؛ مثلاً، ا، و، ي.

(٣) نج سنڌي اکر:- Sindhi Letters ٻ، ڄ، ڏ، ڳ اکرن کي زور ڀرائي ڏاڍو ڪبو تہ اهي ٿري ٻ، ڄ، ڏ، ڳ ٿي پوندا؛ مثلاً، بوند – ٻوند؛ جيرو – ڄيرو؛ دک – ڏک؛ گرڙ – ڳرڙ. اهي چارئي اکر (ٻ، ڄ، ڏ، ڳ) نج سنڌي اکر آهن. جيڪڏهن انهن مان ڪو بہ اکر جنهن لفظ ۾ ايندو سو نج سنڌي لفظ ڄاڻبو.

(٤) حروفِ فارسي Persian Letters چار آهن: پ، چ، ژ، گ جي عربي زبان ۾ ڪم نہ ايندا آهن. انهيءَ ڪري جن لفظن ۾ انهن چئن اکرن مان ڪو بہ اکر اچي سو نج فارسي لفظ ڄاڻبو؛ مثلاً، پرهيزي، اژدها، گل.

(٥) حروفِ عربي Arabic Letters اٺ آهن: ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق، جي فارسي زبان ۾ ڪم نہ ايندا آهن. انهيءَ ڪري جن لفظن ۾ انهن اٺن اکرن مان ڪو بہ اکر اچي سو نج عربي لفظ ڄاڻبو؛ مثلاً، مثل؛ حڪيم، صبر، ضمير، طعام، ظالم، عمر، ورق.

جملن جا ڀاڱا ۽ لفظ ڪهڙن ڪهڙن قسمن جا آهن، ۽ انهن جو پاڻ ۾ ڪهڙو لاڳاپو آهي.

(٦) **ورام ويچار** Punctuation سيکاري ٿو ته ارٿ جي چٽائيءَ لاءِ سنڌن ۽ نشانين جي وسيلي سان جملا ۽ انهن جا ڀاڱا ڌار ڌار ڪري ڪيئن ٻهارجن.

(٧) **ڇند ويچار** يا **علم عروض** Prosody لفظن جا وزن ۽ زور ۽ شلوڪن ۽ غزلن ناهڻ جي ريت ٿو سيکاري.

باب پهريون

اکر ويچار يا شڌ لکڻ = Orthography

اکر ويچار:- سنڌيءَ ۾ مڙيئي ٥١ اکر آهن. جيڪڏهن همزه (ء) ڌار اکر ڪري ليکبو ته ڪل ٻاونجاه اکر ٿيندا. ٽي اکر (ا، و، ي) حرف علت آهن ۽ باقي ٻيا حرف صحيح. انهن اکرن جو ويچار ڪجي ٿو ته ڪهڙيءَ طرح اُنهن جو اُچار ڪجي، ڪهڙيءَ طرح اهي اکر گڏي لفظن ۾ ناهي رکجن ۽ ڪهڙيءَ طرح لفظن جي هجي دُرست (شڌ) ڪجي.

اکرن جا قسم

حروف = اکر = Letters جا ٻه قسم آهن:-

(١) **حُروفِ صحيح**=Consonants ۽ (٢) **حُروفِ علت** = Vowels

ـ اُٿيءَ حرف علت ...ر ۽ همزه رکجي؛ جئن تہ، فائده، طاؤس.

سوال

ڪهڙن پرڪجي تہ فلاڻو سنڌي لفظ ضرور فارسي يا عربي ٻولين مان آيل آهي؟

باب ٻيو

شبد ويچار يا صرف = Accidence or Etymology

ڳالهائڻ جا لفظ = Parts of Speech

صرف مان لفظن جي قسمن ۽ انهنجي صورت ۾ جيڪا ڦير گهير ٿئي ٿي تنهن بابت خبر پوي ٿي.

سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ اٺن قسمن جا *شبد يا ڳالهائڻ جا لفظ آهن: (١) اسم (٢) ضمير (٣) صفت (۴) فعل (٥) ظرف (٦) حرف جر (٧) حرف جملو (٨) حرف ندا.

اِسم = Noun

اِسم (= نالو) ڪنهن ماڻهوءَ يا ٻئي جاندار(ساهواري) يا بيجان شيءِ يا ڪم يا حالت يا خاصيت جي نالي کي چئجي ٿو؛ جئن تہ، رام، ڪراچي، ڪتاب، نيچاج، جواني، سچائي.

اِسم جا قسم:-

(١) اِسم خاص = Proper Noun ڪنهن ماڻهوءَ

---

* شبد = اکر جو ميڙ جنهنمان ڪو ارٿ نڪري.

اعرابون يا **لاڪنائون** يا **ماترائون** Short

Primitive Vowels or ٿي آهن؛ زبر ـَ؛ زير ـِ؛ پيش ـُ؛

جيئن ته، سَرَ، سِرُ، سُرُ.

اکر ويچار جون نشانيون = Orthographical Signs

(١) جڏهن اکر ٻٽو هوندو آهي ته اکر ٻه ڀيرا لکڻ

بدران هڪ ئي دفعو لکي مٿان ـّ **تشديد** (Corroboration

زور و ثائڻ) جي نشاني ڏني آهي؛ مثلاً، سيّد = سييد.

(٢) لفظ جي شروعات ۾ ٻه الف لکڻ بدران هڪ

الف مٿان ~ **مد** (Extension وڌاءُ) رکبو آهي؛ مثلاً،

آفرين = اافرين.

(٣) جيڪڏهن ڪنهن لفظ جي پڇاڙيءَ جو اکر

الف هجي ۽ انهيءَ جي مٿان ٻٽي زبر ـً **تنوين**

Nunation رکبي ته انهيءَ جو اُچار ”ن“ نڪرندو؛ جيئن

ته، مثلاً (مثلن)؛ خصوصاً (خصوصن).

(٤) حرف صحيح جي مٿان يا هيٺان جيڪڏهن

اعرابون نه هونديون ته اُن جي مٿان ـْ **سُڪون** يا **جزم**

Cutting or fixing or rest جي نشاني رکبي آهي؛ جيئن

ته، نرْم، رنْج، دشْمن.

(٥) الف: همزه (ء) معنيٰ داب: جيڪڏهن ٻه

”ي“ گڏ اچن ته پهرئين جي مٿان ـٔ همزه رکجي؛

جيئن ته، آئيندهه.

ب: جڏهن لفظ جي پهرئين پد جو پڇاڙيءَ جو اکر

حرف علت آهي ۽ ٻيو پد حرف علت سان شروع ٿئي

ٽورائي ڏيکاري ٿو. اسمن کي ’ڙي، ڙ، اوٽ، ڙو، آٽي، ڙو‘ گڏڻ سان اسم تصغير ٿيندو آهي؛ مثلاً”، باغيچو، ڇوڪراٽ، ٻيڙوٽ، سوڙو، هٽڙو.

سوال

هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-

اسم ذات.

باب ٽيون

Pronoun = ضمير

ضمير = دل.

”ڪشتي ڇيو ته آءُ ويندس“ جيڪڏهن آءُ لفظ ڪم نه آڻيو نه ڇئبو ته ”ڪشتي ڇيو ته ڪشتو ويندو“ هتي آءُ لفظ ضمير آهي، اسم (ڪشتي) بدران ڪم آيو آهي جو ٻيو دفعو نٿو چئجي، پر ضمير يعني دل ۾ رکجي ٿو.

ضمير ڪنهن جاندار يا بيجان اِسم جي بدران ڪم اچي ٿو، جئن ته، مان، اسين، تون، توهين، هو، اُهي، هيءَ، هوُ، پاڻ، ڪير، ڪهڙو، ڇا، ڪهاڙو، جو، سو، جنهن، تنهن، ڪنهن، ڪي، ڪجھ، ڪو.

ضميرن جا قسم:-

(ا) ضمير خالص (خالص = صاف يا نج)

Personal Pronouns خاص يا نجيع طرح فقط اِنسان جي بدران ڪم ايندو آهي. ضمير خالص ٽي آهن:

يا ٻئي جاندار يا بيجان شيءِ يا جاءِ جي خاص رکيل نالي کي چئبو آهي؛ مثلاً، ڪشنو، دلدل، ڪوهه نور، بمبئي.

(٢) **اِسم عام** = Common Noun اُهو نالو جو هڪ قسم جي هر هڪ شيءِ لاءِ چئبو آهي؛ مثلاً، ميز، ڪاليج، اُٺ.

(٣) **اِسم ذات** = Abstract Noun ڪنهن ڪم، حالت يا خاصيت جي نالي کي اِسم ذات چئبو آهي؛ جئن ته، ڪِل (ڪم)، ٻالپڻ (حالت)، سچائي (خاصيت).

نوٽ:- (١) اسم خاص ۽ اسم عام کي **صفاتي اسم** Concrete Nouns چوندا آهن. اِنهن کي جسم (بدن) آهي. تنهنڪري اُهي حواسن (اک، هٿ، ڪن، نڪ ۽ ڄڀ) سان معلوم ڪري سگهجن ٿا. پر **ذاتي اسم** Abstract Nouns فقط ڪمن، حالتن ۽ خاصيتن جا نالا آهن. اُنهنکي جسم (بدن) ڪونهي. اُنهنجو فقط دل ۾ خيال يا ويچار ڪري سگهجي ٿو.

(٢) لفط جهڙوڪ ڌڻ، لشڪر، فوج، سڀا، پنچات جي ڪنهن ميڙ جي معنيٰ ڏيکارين ٿا کي **اِسم الجمع** Collective Nouns چوندا آهن.

چاندي، سون، لوهه، کير، ڪپهه، جي ڪنهن جنس جي معنيٰ ڏيکارين ۽ اُنهن مان ٻيون شيون ٺهن ٿيون کي **اِسم جنس** Material Nouns چئبو آهي. پر اِهي ٻئي اسم سنڌي گرامر ۾ اسم عام ڪري ليکبا آهن.

اِسم تصغير = DiminutiveNoun ساڳئي قسم جي شيءِ جي ننڍي سروپ کي سڏجي. اِهو اسم جي ننڍائي يا

Sind University Library,
KARACHI, (Pakistan)

ضميري پڇاڙين جو نقشو

ضمير	واحد	جمع
متڪلم First Person	م	هون - اون - اون
حاضر Second Person	ء (اي)، ءِ، ئين	و
غائب Third Person	س	ن

(٢) **ضمير اِشارو** Demonstrative Pronoun جو ڪنهن اسم ڏانهن اِشارو ڪري. اِهو ٻن قسمن جو آهي (١) **ضمير اِشارو ويجهو** (اشار = هن اشارو ڪيو) جو ڪنهن ويجهي ماڻهوءَ يا شيءِ ڏانهن اِشارو ڪري. مثلاً، هيءَ، هيءُ، ايءَ. (٢) **ضمير اِشارو ڏُور** (ڏُور = پري) جو ڪنهن ڏورانهين ماڻهوءَ يا شيء ڏانهن اِشارو ڪري مثلاً، هوءُ، اوءُ.

(٣) **ضمير مشترڪ** (= شريڪ ٿيندڙ) اُهو آهي جو جملي ۾ فاعل سان شريڪ ٿي اُن جي بدران (مفعول ٿي) ڪم اچي، يا جو ضمير خالص کي زور ونائڻ لاءِ ڪم اچي؛ جئن ته پاڻ يا خود، پنهن، پنڊ.

(٤) **ضمير اِستفهام** (فهم = هن سمجهيو) اُهو ضمير جو (سوالن پڇڻ سان) جاڻڻ Interrogative Pronoun

١. **ضمير متڪلّم** First Personal Pronoun (ڪلم = هڻ ڳالهايو؛ متڪلّم = ڳالهائيندڙ) جو ڪلام ڪندڙ يا ڳالهه ڪندڙ جي بدران ڪم اچي؛ مثلاً، مان، اسين.

٢. **ضمير حاضر** Second Personal Pronoun اهو ماڻهو، جنهن سان روبرو ڳالهائجي، تنهنجي بدران ڪم اچي؛ مثلاً، تون، توهين.

٣. **ضمير غائب** (غيب = هو غير حاضر هو؛ غائب = غير حاضر) Third Personal Pronoun ماڻهو جنهن بابت ڳالهه ڪجي تنهنجي بدران ڪم اچي؛ مثلاً، هُو، اهي.

نوٽ:- ضمير خاص ٻن قسمن جا آهن: (١) **ضمير منفصل** (فصل = هڻ جدا ڪيو) يا اڻ ڳنڍيل ضمير Disjunctive Personal Pronoun جيئن تہ، مان، تون ۽ هُو. (٢) **ضمير مُتّصل** (وصل = هڻ ڳنڍ ڪيو) يا ڳنڍيل ضمير Conjunctive Personal Pronoun ضمير متصل اهي آهن جي ڪنهن اسم، فعل يا حرف جر جي پٺيان ضميري پڇاڙيون Pronominal Suffixes وانگر ڪم اچن؛ مثلاً، پيئم = منهنجو پيءُ. پيڻهي = تنهنجو پيءُ؛ پيئو = توهانجو پيءُ؛ پيڻس - پيئس = هنجو پيءُ؛ پيئن = هنن جو پيءُ (اسم) آندم = مون آندو. (فعل) وٽس = هن وٽ. (حرف جر) جڏهن اهي فعلن سان ڳنڍ اچن ٿيون تڏهن ڪٿي فاعل ڪٿي مفعول جي معنيٰ ڏيکارين ٿيون.

’منهنجي پاڻرن مونکي ڏاپو سمجهايو پر مون هننکي ڪو نہ ڏٺو‘

٣. ضمير، ضمير مبهم ڇنڇ طرح ٻڌايو نہ انهن کي اهي ناالا ڇو پيا ؟

باب چوٿون

٣. صفت = Adjective

صفت (= گڻ، خاصيت) اُهو لفظ آهي جو ڪنهن اسم يا ضمير سان لاڳو ٿي هنجي خاصيت (خاص ڳالهہ، قسم يا انداز ڏيکاري ٿو، مثلاً"، **مٺو** انب (خاصيت) **سنڌي** انب (قسم)، **وڏيل** انب (درجو يا حالت) **پنج** انب **اڌ** انب (عدد).

صفت جا قسم:-

(١) صفت وصفي = Qualitative Adjective.

اُهو لفظ جو اسم يا ضمير جو وصف يا بيان **ڪري**، جيئن تہ، هن **وڏو مٺو قنڌاري** ڏاڙهون کاڌو.

(٢) صفت عددي=

Quantitative or Numeral Adjective

عدد يا انداز ڏيکاري ٿي. جيئن تہ، ٻہ صرف، **پهريون** صوف، **اڌ** صرف، **چوٿون** صوف، **سوا** صرف.

هڪ، ٻہ، ٽي، چار، ۽ ٻيا انگ جي ماڻهن ۽ شين جي شمار ڪرڻ يا ڳڻڻ لاءِ ڪم اچن ٿا تنکي **عدد شماري** Cardinal Numeral چوندا آهن.

يا سمجھڻ يا ڀڃا ڪرڻ ۾ ڪم اچي. مثلاً، ڪير، ڪهڙو، ڇا، ڪيڏو، ڪيهي (= ڪهڙي) ڪوه (= ڇا)

(٥) ضمير موصول (وصل = هڪ ڳنڍيل؛ موصول = ڳنڍيل پيل) Relative Pronoun اسم جي بدران ڪم اچي ٿو ۽ ٻئي جملي کي ڳنڍي ٿو؛ مثلاً، جو، جي، جنهن، جن.

(٦) ضمير جواب موصول Correlative Pronoun

ضمير موصول جي جواب ۾ ڪم اچي ٿو؛ جيئن ته، سو، تنهن، تن.

(٧) ضمير مبهم (= ڳجھو يا جنهن جي خبر نه پوي) Indefinite Pronoun اهو ضمير جنهن مان خبر نه پوي ته ڪهڙي اسم جي بدران ڪم آيو آهي. مثلاً، ڪو، ڪا، ڪنهن، ڪي، ڪجھ، ڪجھ.

نوٽ:- جيڪو ڪو، جنهن ڪنهن، جو جو، **مرڪب ضمير مبهم**=Compound Indefinite Pronouns آهن. جيئن ته **جيڪو** هڪ ڪندو سو ڪرندو.

(٨) ضمير اضافت Possessive Pronoun اهو ضمير جو مالڪي ڏيکاري؛ جيئن ته، منهنجو، تنهنجو، هنجو.

سوال

١. هيٺين جا مثال ڏيو:-

(١) ضمير استفهام (٢) ضمير مبهم (٣) ضمير مشترڪ (٤) ضمير موصول.

٢. هيٺيون جملو ضميري ڀاڱن سان لکي ڏيکاريو، جيئن معنيٰ ساڳي رهي:-

پاڱو ڏيکاريندڙ عدد:-

پاءُ، چوٿ، چوٿائي، چوٿون، ٽهائي (= ٽين ڀاڱي)، اڌ، منو، سوائي، ساڍو، ڏيڍ، اڍائي.

(١) هن کي **اڌ** صوف ڏي.

(٢) هن کي صوف جو **اڌ** ڏي.

پهرئين جملي ۾ "اڌ" صفت جو ڪم ڪري ٿو. ۽ ٻئي جملي ۾ "اڌ" اسم جو ڪم ڪري ٿو. اهڙا لفظ جن مان انداز يا پاڱي جي معنيٰ نڪري سي ڪڏهن اسم جو ڪم ڪن ٿا، ڪڏهن صفت جو. جڏهن اهي اسم جو ڪم ڪن تڏهن انهن کي **اسم عدد** چئجي، جڏهن اهي صفت جو ڪم ڪن تڏهن انهن کي **عدد صفاتي** چئجي.

عدد مبهم:- غير مقرر انگ جهڙوڪ "سڀ، سمورو، مڙيوئي" عدد يا انداز ٿا ڄاڻائين ۽ مبهم يا مجمل طرح ڪم اچن تن کي **عدد مبهم** چئبو آهي.

عدد تقسيمي:- جيڪي لفظ تقسيم يا ورڇ جي معنيٰ ڏيکارين، جهڙوڪ **هرهڪ** ماڻهو، **ٽي ٽي** ڇوڪريون **ست ست** زالون، **ايڪڙ ٻيڪڙ** ماڻهو، تن کي **عدد تقسيمي** چئبو آهي.

(٣) لفظ، جو ضمير جي صورت ۾ ٿي، صفت جو ڪم ڪري تنهن کي **ضميري صفت** Pronominal Adjective چئبو آهي؛ جيئن ته، (١) **ڪو** ويو (٢) **ڪو** ماڻهو ويو. پهرئين جملي ۾ "ڪو" ضمير آهي. ٻئي جملي ۾ "ڪو"

پهريون، ٻيو، ٽيون، چوٿون، پنجون ۽ ٻيا انگن جي ڏيکارين ٿا ته ماڻهو يا شيءِ قطار ۾ ڪهڙو نمبر آهي تنهڪري عدد قطاري Ordinal Numeral چوندا آهن.

انگن جا نالا ڏيکاريندڙ عدد:-

ايڪو، ٻڪو، ٽڪو، چؤڪو وغيره.

ڀيرا ڏيکاريندڙ عدد:-

هيڪوڻو، هيڪوندو، هيڪوٽو، ٻيڻو، ٻٽو، ٽيڻو، چؤڻو، اوڻو وغيره.

دفعو ڏيکاريندڙ عدد:-

هيڪر - هيڪار (= هيڪ وار) ٻهر - ٻهار (= ٻه وار) ٽهر - ٽهار (= ٽي وار.) انهن انگن ۾ دفعو، گهمرو، ڀيرو، وارو، لڳو لفظ به گڏبا آهن، جيئن ته، پهريون دفعو، ٻيو گهمرو، ٽيون ڀيرو، چوٿون وارو، پنجون لڳو وغيره.

ميڙ ڏيکاريندڙ عدد:-

ڏهاڪو، ويهارو، ٽيهارو، وغيره.

تخميني ڪرڻ لاءِ "کن" لفظ به گڏبو آهي.

ايڪم، ٻيج، ٽيج وغيره تٿين جا نالا آهن.

ايڪو، ڏُوُو، تيڙو؛ ٻڪ، ٽڪ، چؤڪ راندين ۾ ڪم اچنتا. جوڙو يا جوڙي؛ ٻيلهه يا ٻيلهڙ (= ٻه چٺا گڏ)؛ ٻهرو (= ٻه ڏلا گڏ)؛ ٽيلهڙ؛ چولڙهه؛ ڊزن يا ڊرجن؛ ڪوڙي (= ويهه)؛ ٻنيهو؛ چاليهو؛ صدي؛ سيڪڙو. ته پاڻيون سؤ (= ته پاڻيون يا ٽي پائليون يا ٻارهن آنا سؤ تي وياج)؛ ڏيڍ وتري منني (= ڏيڍ سيڪڙو وياج).

ڪجهه ٻڌائي. فعل مان ڪم ڪرڻ، سهڻ يا ڪنهن حالت ۾ هئڻ جي معنيٰ نڪري ٿي. گوپال مانيءَ **کاڌي**. "کاڌي" لفظ جي وسيلي گوپال جي ڳالهه ڪجي ٿي ته هن کائڻ جو ڪم ڪيو، تنهنڪري "کاڌي" ٿيو فعل.

فعلن جا قسم:— *

(ا) فعل لازمي (= لڳل) Intransitive Verb اهو ڪم يا حالت جنهن جو لاڳاپو فقط فاعل (ڪم ڪندڙ) سان ٿئي. هن فعل کي رڳو فاعل آهي ۽ مفعول ڪونهي؛ مثلاً، هو باغ ۾ **ويو**.

نوٽ:- "رام هوشيار آهي." هن جملي مان جيڪڏهن هوشيار اکر ڪڍي ڇڏبو ته جملي مان پوري خبر نه پوندي تنهنڪري "هوشيار" لفظ "آهي" فعل کي پورائو ٿو ڪري ۽ انهيءَ ڪري **فعل لازمي اڻپورو** سڏجي ٿو.

فعل لازميءَ جون صورتون:-

(الف) **فعل لازمي معروف** اهو فعل آهي جنهن ۾ فاعل معروف يعني پڌرو هجي؛ مثلاً، گوپال نديءَ ۾ **تريو**.

(ب) **فعل لازمي مجهول** اهو فعل آهي جنهنکي ڪو به فاعل نه هجي؛ مثلاً،

(١) نديءَ ۾ **ترجي ٿو**. (٢) نديءَ ۾ **تربو آهي**.

---

* سنڌي ٻوليءَ ۾ جيڪي به فعل ڪم اچن ٿا سي يا لازمي يا متعدي آهن تنهنڪري انهيءَ به هڪيم **فعل** آهن؛ انهنکي **بنيادي فعل** به چئبو آهي.

ضميري صفت آهي. هـو پنهنجي گهر ويو. هتي "پنهنجي" ضميري صفت آهي.

جڏهن "هيءُ"، "هو" لفظ اسم جي اڳيان اچن ڪنهن اسم ڏانهن اشارو ڪن، تڏهن انهن کي **صفت اشارو** Demonstrative Adjective چئبو آهي؛ جئن ته، هيءُ گهوڙو. هوُ سوار.

صفت جي ڀيٽ جا درجا = Degrees of Comparison

صفت جا ٽي درجا آهن (١) **صفت خالص** (= اڪيلي) Positive Degree جنهن ۾ ڀيٽ نه ٿي ڪجي؛ مثلاً، انب مٺو آهي (٢) **صفت تفضيل** (افضل = هو سرس ٿيو) Comparative Degree جنهن ۾ هڪ جي ٻئي يا ٻين سان ڀيٽ ٿيل هجي؛ جئن ته، انب صوف کان **مٺو آهي** (٣) **صفت مبالغو** (بلغ = هـو زياده يـا وڌو هو) Superlative Degree جنهن ۾ هڪ جي خاصيت کي ٻين سڀني ساڳي جنس يا قسم وارن جي خاصيت سان ڀيٽجي ٿو؛ مثلاً، هي انب سڀني انبن کان **مٺو** آهي.

سوال

(١) هيٺين جي (مثالن سميت) سمجهاڻي ڏيو:-

١- ضميري صفت. ٢- صفت مبالغو

باب پنجون.

Verb = فعل

فعل (= ڪم) اهو لفظ آهي جو ماڻهن يا شين بابت

(الف) **فعل متعدي معروف** (عرف = ڄاڻڻ؛ معروف = ڄاتل) Active اهو فعل آهي جو فاعل جي ڳالهه ڪري ٿو ته فاعل ڪو ڪم ڪري ٿو ۽ سندس فاعل ڄاتل هوندو آهي يا پڌرو بيٺو هوندو آهي، مثلاً، گوپال رام ڏانهن خط **لکيو**.

(ب) **فعل متعدي مجهول** (جهل = اڻڄاڻائي؛ مجهول = اڻڄاتل) Passive اهو فعل آهي جنهنجو فاعل ڪو نه ڄاتل هوندو آهي، مفعول قوي فاعل ٿئي ٿو، ۽ فعل مفعول بابت ڪجهه ڄاڻائي ٿو ته مفعول تي ڪو ڪم ٿئي ٿو. مثلاً، رام ڏانهن خط **لکيو ويو**.

(ت) **فعل متعدي بالواسطه** (= ب+ال+واسطه = وچ وارو ۽ بالواسطه = وچ واري ڪان يا وچ واري لاءِ) Causal Verb اهو فعل آهي جو ڄاڻائي ٿو ته فاعل پاڻ ڪم نٿو ڪري پر ٻئي جي معرفت ٿو ڪرائي؛ جيئن ته، گوپال رام کي خط **لکارايو**.

* (Gopal made Rama write a letter)

نوٽ:- فعل متعدي بالواسطه جون ٻه صورتون آهن:

(الف) **فعل متعدي بالواسطه معروف**، جيئن ته، گوپال رام کي خط لکارايو (ب) **فعل متعدي بالواسطه مجهول**؛ جيئن ته، رام ڏانهن خط **لکارايو ويو**.

گوپال رام کي خط لکاوارايو. (يعني ٻئي جي معرفت

---

* Make him run = هنکي ڊوڙاءِ

Make him sit = هنکي وهار

هن فعل (”ٺري ٿو“ يا ”ٺريو آهي“) کي فاعل ڪونهي تنهنڪري اِنهيءَ کي **فعل اڪرترڪ** (اَ = نه؛ ڪرترَ يا ڪرتا = فاعل؛ ڪم ڪندڙ) يا **فعل بيفاعل** Impersonal Verb (فاعل کانسواءِ) به سڏبو آهي.

”هئڻ“ ۽ ”ٿيڻ“ فعل لازمي آهن. ”هئڻ“ مان ”آهي“ ۽ ”هو“ ”آهن“ ”هئا“ فعل ٺهن ٿا ۽ ”ٿيڻ“ مان ”ٿي“، ”ٿو“، ”ٿيو“ ”ٿين“ ٺهن ٿا. اهي فعل بعضي پاڻمرادو ڪم اچن ٿا، بعضي ٻين فعلن سان گڏ ڪم اچن ٿا جڏهن اهڙا فعل لازمي فعلن جي زمانن جوڙڻ ۾ مدد ڪن ٿا ته اُنهنکي **فعل معاون** (عون = هن مدد ڪئي؛ معاون = مددگار) Auxiliary Verbs چئجن ٿا؛ جئن ته، ڇوڪرا پڙهندا ڪن ٿا، مزمان آيا **آهن**، گوپال ماني کاڌي **هئي**.

(۲) **فعل متعدي** (= ٻئي تائين لنگهي ويندڙ) Transitive Verb اُهو ڪم جو فاعل ڪري ٿو ۽ جنهنجو اثر فاعل کان لنگهي ٻي ڪنهن شيءِ تائين پهچي ٿو. هن فعل کي فاعل توڙي مفعول ٻئي آهن؛ مثلاً، لوهيءَ ديگڙو ٺوڪيءَ کي ڏنو.

نوٽ:- ڪن جملن ۾ مفعول ڳجهو ٿيندو آهي. مثلاً ڇوڪر لکي ٿو. هتي ”خط“ يا ”ڪاپي“ ڳجهو آهي.

فعل متعديءَ جون صورتون (Voices):-

فعل جيڪا ڳالهه فاعل يا مفعول بابت ڄاڻائي ٿو سا خبر فعل جي صورت Voice مان پوي ٿي.

سان امر واحد ٺهي ٿو ۽ اهو ڌاتو آهي؛ جيئن تہ، لکڻ - لک؛ پڙهڻ - پڙهہ.

فعل جي ڌاتوءَ يا بنياد پٺيان ”اَڻ“ يا ”اِڻ“ ڀيڙي گڏڻ سان **اسم مصدر** ٺهي ٿو؛ جيئن تہ، وڃڻ = وڃ + اَڻ. مجهول فعلن ٺاهڻ لاءِ ”جڻ“ ڀيڙي گڏبي آهي.

باب ستون

Mood = صيغو

صيغو = نمونو، ڍنگ يا ڍول. صيغي مان خبر پوي ٿي تہ فعل ڪهڙي نموني بيان ڪري ٿو.

صيغي جا قسم:-

١. صيغو بياني: فعل انهن ڳالهين (رواجن، عادتن، هنرن ۽ ٻين حقيقتن) جو ذڪر ڪري ٿو جي سچيون سمجهي ظاهر ڪجن ٿيون ۽ حقيقتن بابت سوال پڇجن ٿا، مثلاً:

هندو ڪنهن عزيز جي مرڻ تي مٿو ڪوڙائيندا آهن. (رواج)
آءٌ صبح جو سوير اٿندو آهيان. (نيم يا عادت)
ڪپہ مان ڪپڙو ٺاهين ٿا. (هنر)
تنهنجو ڪتاب ڪٿي آهي؟ (حقيقت بابت سوال)
قرض ڪڍڻ کان لنگهڻ ڪيڻ چڱو آهي. (نيڪ خيال)

٢. صيغو شرطي: (١) ٻوٽن جملو ٻهرئين جملي تي مدار رکي ٿو. (٢) شرط وجهي ڳالهہ ڪجي ٿي. (٣)

ڪنهن ٻئي کي لڳارايو) هـن فعل کـي ٻٽو بالواسطہ Double Causal چون ٿا.

سوال

١. هيٺين فعلن جي (مثالن سميت) سمجهاڻي ڏيو:- فعل اڪرتـرڪ - فعل معاون - فـعل متعدي مجهول - فعل مجهول.

٢. اڪرترڪ فعل - فعل متعدي بالواسطہ ڇئيءَ طرح ٺڌايو ۽ انهن تي اِهي نالا ڇو پيا؟

باب ڇهون

فعلن جو ڌاتوُ يا بنياد

Infinitive = مصدر

مصدر= صادر ٿيڻ يا نڪرڻ؛ جنهن مان ٻيا لفظ نڪرن. فعل جي سادي صورت، جا ڪو ڪم يا حالت ڏيکاري، تنهنکي **اسم مصدر** چئجي؛ جئن تہ اچڻ، وڃڻ، ڊوڙڻ.

Root or Verbal Root = ڌاتوُ يا بنياد

فارسي ۽ عربي ٻولين جا لفظ مصدر مـان ٺهن ٿا انهيءَ ڪري ان تي اِهو نالو رکيو ويو آهي. سنڌي ٻوليءَ ۾ فعلن جو بنياد مصدر نہ آهي پر امر واحد آهي. انهي ڪري مصدر کي ڌاتوُ يا بنياد ليکڻ غلط آهي.

مصدر جي پڇاڙيءَ وارو "ڻ" اکر ڪڍي ڇڏڻ

(may he go!) سڏ جي ٿو؛ جئن تہ شل هو وڃي! Optative آباد رهہ!.

(۵) هيءَ ڪاغذ صحيح ڪبج. اهو عزت يا نياز جو ڳالهائڻ آهي، تنهنڪري ” ڪبج “ ۽ اهڙن ٻين لفظن کي **آمر نيازي** Precative چئبو آهي. اُنهيءَ مان پلائي ڪري ڪبج يا يادگيري ڪري ڪبج جي معنيٰ نڪري ٿي.

(۶) ڪنهن امر جي اڳيان ناڪاري لفظ جهڙوڪ ”نہ“ يا ” مَ “ وجهبو تہ **آمر نهي يا نفي** Prohibitive Imperative ٿي پوندو؛ جئن تہ مرچڻ، مَ ڪر، مَ ڇڏ، نہ وڃ، نہ کاءُ (do not eat) [مَ = نہ]

(۷) جيڪڏهن ڪنهنکي چئجي تہ ڪو ڪم پيو ڪر تہ اُنکي **آمر مداومي** Continuative Imperative چئبو؛ جئن تہ پيو کاءُ (go on eating)

(۸) جڏهن امر ضمير غائب ۾ اچي تڏهين اُنکي **آمر غائب** Imperative in the third person. چئبو؛ جئن تہ پل هو وڃي = (let him go)

سوال

هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-

۱- صيغو شرطي. ۲- اَمر نيازي.

شڪ يا امولي ڳالهه ڪجي ٿي. (۴) ڪي ڳالهيون فرض ڪجن ٿيون؛ مثلاً.

محنت ڪري ها، امتحان ۾ پاس ٿين ها. (شرط)

۳. **صيغو امڪاني** امڪان يا شڪ ظاهر ڪري ٿو؛ جيئن ته، مان وقتي سياڻي ڪراچيءَ وڃان.

۴. **صيغو تمنا** دل جي خواهش ظاهر ڪري ٿو مثلاً، شل ڏاڏي ٿوکي وڏي حياتي ڏي جو سهڻ ماڻيون

۵. **صيغو امر يا** Imperative Mood

امر = حڪم. فعل جي صورت، جنهن جي وسيلي حڪم، نيزاري، صلاح يا آسيس ڪري سگهجي، تنهن کي **صيغہ امر** يا رڳو **امر** چئجي؛ جيئن ته، پڙهه.

امر جا قسم:-

(۱) امر جڏهن ضمير حاضر ۾ اچي تو تڏهن انهيءَ کي **امر حاضر** Simple Imperative چون ٿا؛ جيئن ته، کاءُ (eat).

(۲) جنهن امر مان هلندڙ وقت جي معني نڪري تنهنکي **امرحال** چون ٿا؛ مثلاً، وڃ = (go)؛ کاءُ = (eat)

(۳) جنهن امر مان ايندڙ وقت جي معني نڪري تنهنکي **امر استقبال** يا **امر ديرينو** چوندا آهن؛ مثلاً، وڃج، کائج.

(۴) جنهن امر مان تمنا يا خواهش جي معني نڪري تنهنکي **امر تمنا يا دعا** or Desiderative

اسم مفعول امر واحد يا فعل جي بنياد پٺيان ”او“ ”يو“، ”ايو“ يا ”ال“ يا ”يل“ ٻڌاڙي گڏڻ سان ٿهي ٿو. پر ڪي فعل بيقاعدي آهن؛ جهڙوڪ ته، ڏس - ڏٺو يا ڏٺل؛ ڪاڙ - ڪاڙو يا ڪاڙل.

جن فعلن جو اسم مفعول قاعدي موجب جڙي ٿو تن کي **فعل باقاعدي** چئبو آهي؛ جهڙوڪ ته، ٺاهڻ - ٺاهيو؛ ملڻ - مليو.

جن فعلن جو اسم مفعول سڌيءَ طرح نٿو جڙي تن کي **فعل بيقاعدي** چئبو آهي؛ جهڙوڪ ته، اچڻ - آيو؛ وڃڻ - ويو.

٣. اسم استقبال يا ڀوشيہ ڪردنت

(ڀوش=ايندڙ وقت؛ استقبال=ڀوشيہ=ايندڙ وقت ۾ ٿيندڙ) Future Passive Participle or Gerundive اُهي لفظ جي فعل جي بنياد مان نڪتل هجن؛ صفت ٿرڙي اسم جو ڪم ڏين؛ ڏيکارين ته ڪم ايندڙ وقت ۾ ٿيڻو آهي؛ مثلاً، گوپال بمبئي **وڃڻو** آهي. ”وڃڻو“ ”وڃڻا“ ”وڃڻي“ اهي لفظ اسم استقبال آهن.

اسم استقبال فعل جي بنياد پٺيان ”اڻو“ يا ”اِڻو“ ٻڌاڙي گڏڻ سان ٿهندو آهي.

٤. ماضي معطوفي يا پورڻ ڪردنت (عطف = ڳنڍڻ؛ معطوفي=ڳنڍيندڙ.) Conjunctive Participle اُهي فعل جون صورتون آهن جي ٻن جملن کي ڳنڍي هڪ ڪن؛ فاعل سان لاڳو ٿي ڏيکارين ته فاعل هڪ ڪم

باب اٺون

اسم مشتق يا ڪردنت

اسم مشتق (شق = چيرڻ) اُهي لفظ آهن جي فعل جي بنياد مان چيرَ جي نڪرن ٿا يا نهن ٿا. انهن کي سنسڪرت ۾ **ڪردنت** ۽ انگريزيءَ ۾ Participle چوندا آهن. اهي لفظ فعل جون صورتون آهن ۽ اسم يا صفت جو ڪم ڪن ٿيون.

١. اسم حاليه يا ورتمان ڪردنت (حاليه = جاري رکندڙ؛ ورتمان = چالو يا هلندڙ وقت ۾ ٿيندڙ) Present Participle اُهي لفظ آهن جي فعلن جي بنياد مان جڙيل هجن ۽ اسم سان لاڳو ٿي ڏيکارين ٿا ته اهو ماڻهو ڪو ڪم ڪندو پئي ڪم کي لڳو آهي؛ مثلاً، ڪشنو رستي تان **پڙهندو** شڪول ۾ ويو. "پڙهندو" اسم حاليه آهي. فعل جي بنياد يا امر واحد جي پڇاڙيءَ ۾ "يندو" يا "ندو" گڏڻ سان اسم حاليه ٺهندو آهي. ڪي لفظ بيقاعدي آهن؛ جئن ته، ڪر- ڪندو؛ وڃ- ويندو؛ اچ- ايندو.

٢. اسم مفعول يا ڀوت ڪردنت (مفعول = جنهن تي ڪم جو اثر پورو ٿيو هجي؛ ڀوُ = ٿيڻ؛ ڀوت = ٿيو يا ٿيل (ٿي گذريل) Past Participle اُهي لفظ آهن جي اسم سان لاڳو ٿي ڏيکارين ٿا ته اسم تي فعل وارو ڪم پورو ٿي چڪو آهي؛ مثلاً ڪاٽيءَ **ڪٽو** يا **ڪٽل**. "ڪٽو" يا "ڪٽل" اسم مفعول آهن.

سوال

١- اسم فاعل ڪيئن ٿو ٺهي؟ اسم حاليه ۽ اسم فاعل ۾ ڪهڙو تفاوت آهي؟

٢- هيٺين جي وصف لکو ۽ مثال ڏيو:-
اسم حاليه - ماضي معطوفي.

باب ڏهون.

مرڪب فعل = Compound Verb

مصدر، اسم حاليه، اسم استقبال، ماضي معطوفي جي، پٺيان ٻيو ڪو فعل "لڳڻ"، 'سگهڻ'، 'جاڻڻ'، 'ڏيڻ'، 'رهڻ'، 'پوڻ'، 'وجهڻ'، 'ڇڏڻ'، 'وٺڻ'، 'وڃڻ'، 'ٿيڻ'، گذرڻ"، وغيره اچڻ سان فعل مرڪب ٺهن ٿا. اِهي فعل گڏ جي هڪ ٿين ٿا تنهنڪري اُنهنکي **مرڪب** (= گڏيل) چئجي ٿو؛ مثلاً"،

(١) ڪشنو لکڻ **لڳو** (فعل مرڪب متعدي).

(٢) ڪشنو ٻوڙي **سگهندو** (فعل مرڪب لازمي).

سوال

هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-
مرڪب فعل.

باب ٻارهون.

ظرف = Adverb

ظرف = ٿانءُ يا ٻاسڻ. جهڙيءَ طرح ڪنهن ۾ ٻاسڻ

پورو ڪري پوءِ ٻئي ڪم کي لڳي ٿو. مثلاً ڏاڏاڻ مائي ڪائي، ڪپڙا **ڪري**، ڳاڏيءَ ۾ چڙهيو. ”ڪائي“، ”ڪري“ ماضي معطوفي آهن.

باب نائون.

ڪارڪ يا اسم فاعل = Noun of Agency

ڪارڪ = فاعل = ڪندڙ. اسم فاعل ڪڏهن اسم جو ڪم ڪري ٿو ڪڏهن صفت جو. مثلاً، (١) مهاڻ درياهه جي پار **رهندڙ** هو. هتي ”رهندڙ“ اسم فاعل آهي پر اسم جو ڪم ڪري ٿو.

(٢) سڙهي **وهندڙ** درياءَ تري، پار ويندي هئي. هتي ”وهندڙ“ اسم فاعل آهي پر صفت جو ڪم ڪري ٿو.

اسم فاعل ٺاهڻ جا قاعدا:-

(١) امر کي ”يندڙ“ يا ”ندڙ“ پڇاڙيون ڳنڍڻ سان؛ جيئن ته، هلندڙ.

(٢) مصدر کي ”هار“، ”هارو“ يا ”وارو“ پڇاڙيون ڳنڍڻ سان؛ جيئن ته، اپائڻهار، هلڻ هارو يا هلڻ هار، وڃڻ وارو.

(٣) اسم کي ”ار“، ”بان“، ”گر“، ”ڪار“، ”وان“، ”گار“، ”چي“ پڇاڙيون ڳنڍڻ سان؛ مثلاً، ڏاتار، ڪرتار؛ نگهبان، دربان؛ جادوگر؛ ملاح ڪار؛ پهلوان، آگياوان؛ گنهگار، خدمتگار؛ خزانچي.

٣. **ظرف نفي** Negative Adverb مان انڪاري معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، نہ، ڪين، مَ.

٣. **ظرف استفهام** Interrogative Adverb مان سوال پڇڻ جي معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، ڇو، ڪٿي، ڪڏهن، ڪٿي.

باب ٻارهون.

حرف جر = Preposition

حرف جر اهو لفظ آهي جو اسم يا ضمير جي پٺيان اچي ۽ انجو لاڳاپو ٻين لفظن سان ڏيکاري. جيئن تہ گوپال شڪول ۾ ويو. "شڪول" جي پٺيان "۾" وٺڻ وارو اٿئون تہ خبر پوي ٿي تہ "شڪول" جو "گوپال" ۽ "ويو" سان ڪهڙو لاڳاپو آهي.

باب ٽيرهون.

٧. حرف جملو = Conjunction

حرف جملو (حرف = اکر) = ڳنڍيندڙ اکر. اهو لفظ جو ٻن لفظن، جملن يا جملي جي ٻن ڀاڱن کي ڳنڍي ٿو؛ مثلاً، ۽، يا، پر، تہ، جيڪڏهن، اگرچہ.

باب چوڏهون.

٨. حرف ندا (سڏ يا دانهن) Interjection

اهو لفظ جو سڏ ڪرڻ يا دل جي ڪنهن حالت

۽ ڪائڻ، پيئڻ جو ڪم ٿئي ٿو تهڙيطرح ظرف به ڄڻ ٻاسڻ آهي جنهن ۾ فعل وارو ڪم ٿئي ٿو.

ظرف اهو لفظ آهي جنهن مان وقت، جاء، ريت قدر، انداز ۽ ناڪار جي معنيٰ نڪري ٿي. اهو فعل صفت يا ٻئي ظرف سان لڳي ٿو ۽ ان بابت ڪجهه حقيقت ٻڌائي ٿو. مثلاً، اڄ (وقت)، ٻاهر (جاء) تڪڙو (ريت) گهڻو (قدر)، ڪين (ناڪار).

ظرفن جا قسم:-

١. **ظرف زمان** Adverb of Time مان وقت جي معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، اڄ، ڪالهه، سڀاڻي، هاڻي، جڏهن، ڪڏهن.

٢. **ظرف مڪان** Adverb of Place مان جاء يا جڳهه جي معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، جتي، ڪٿي؛ هِتي، هتي؛ هيٺ، مٿي.

٣. **ظرف تميز** (تميز = ريت يا دستور) ريت، دستور، قدر يا انداز ڄاڻائي ٿو؛ مثلاً، آهستي، جئن، ڪئن، گهڻو، ٿورو، ڪين.

تميز جا قسم:-

١. **ظرف سيرت** Adverb of Quality مان ريت جي معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، ڏ[illegible]را نہ بهادريءَ سان.

٢. **ظرف مقدار** Adverb of Quantity مان قدر يا انداز جي معنيٰ نڪري ٿي؛ مثلاً، گهڻو، ٿورو؛ ڪافي؛ تمام، بلڪل.

باب سورهون.

Numbers = عدد

جاندار توڙي بيجان شين جا ٻه عدد آهن: (۱) عدد واحد (۲) عدد جمع. هڪ کي **واحد** (= هڪ) Singular Number چوندا آهن؛ جيئن تہ ميز. هڪ کان وڌيڪ کي **جمع** (= گهڻا) Plural Number چوندا آهن؛ جيئن تہ ميزون.

سوال

هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-
واحد اسم جمع جي معنيٰ سان.

باب سترهون.

حالتون يا ويڪتيون = Cases

ٻين لفظن سان اسم يا ضمير جو فعل جي وسيلي لاڳاپو ڏيکارڻ واسطي، اسم يا ضمير جي حالت کي **حالت** چئجي ٿو.

۱. اُهو اسم يا ضمير، جنهن بابت فعل جي وسيلي ڪجهہ چئجي، تنهن کي **فاعل** (= ڪم ڪندڙ) Subject چئجي ۽ اُنجي حالت کي **حالت فاعلي** Nominative Case چئجي.

۲. اُهو اسم يا ضمير جنهن تي فعل جي ڪم جو اثر ٿئي تنهن کي **مفعول** (جنهن تي ڪم ٿئي) Object چوندا ۽ اُنجي حالت کي **حالت مفعولي** AccusativeCase چوندا آهن.

۳. جنهن اسم يا ضمير جي پٺيان حرف جر اچي ۽ انهيءَ جر ٻين لفظن سان لاڳاپو ڏيکاري تہ ان اسم يا ضمير جي

(خوشي، ڏک، عجب، سڌ، خواهش ۽ ڌڪار) ظاهر ڪرڻ ۾ ڪم اچي. اهي حرف جملي ۾ ٻين لفظن کان ڌار ڪري ٻيهاريا آهن ۽ انهن جي پٺيان "!" نشاني رکبي آهي؛ مثلاً، واه! واه! افسوس! مار! اڙي! شل! ڌوُ!

باب پندرهون.

جنسون = Genders

ساهوارن اسمن جون توڙي ضميرن جون ٻه جنسون آهن. جيڪي لفظ نر جي معنيٰ ڏيکارين ٿا، تنکي جنس **مذڪر** (= نر) Masculine Gender چئبو آهي؛ جهڙوڪ، گهوڙو (اسم)، هوُ (ضمير).

جيڪي لفظ ماديءَ جي معنيٰ ڏيکارين ٿا، تنکي **جنس مونث** (= مادي) Feminine Gender چون ٿا. جهڙوڪ، گهوڙي (اسم)، هوءَ (ضمير).

اهڙيءَ طرح بيجان شين جون ب ٻه جنسون آهن.

نوٽ:- سنڌيءَ ۾ **جنس بيجان** Neuter Gender ڪانهي، نڪي **جنس عام** Common Gender آهي.

جنس بيجان اُنهيءَ کي چئجي جنهن ۾ جان يا ساهه نه هجي؛ جهڙوڪ، ڪتاب، ڪرسي.

جنس عام اُنهيءَ کي چئجي جنهن مان خبر نه پوي ته نر آهي يا مادي؛ جهڙوڪ، پکي، ٻار.

ڪن مذڪر اسمن جو مونث ڪو نه جڙندو آهي؛ جهڙوڪ، "هنر"، "تارو"، "ڪانڊ".

ڪن مونث اسمن جو مذڪر ڪو نه جڙندو آهي؛ جهڙوڪ، "ابلا"، "جيجل"، "ضعيفه"، "نڙاڻ".

Sind University Library,
KARACHI. (Pakistan)

ڳجهي يا پڌري هجي ۽ اهو اسم جملي ۾ جدا بيٺو هجي، تنهنجي حالت کي **حالت ندا** (= سڏ) Vocative Case چئجي، مثلاً، (۱) اڙي ڇوڪرا، ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ (۲) ڪشنا، تنهنجي ليکي ۾ گناه ڪينهي. ڪشني جي اڳيان "اڙي" لفظ ڳجهو آهي ۽ جملي ۾ الڳ بيٺو آهي تنهن ڪري "ڪشني" جي حالت ندا چئبي. هتي الف گڏ ساڻ ندا جي معنيٰ نڪري ٿي. (۳) ڇوڪر پڙهه. هتي "ڇوڪر" لفظ کي پڇاڙيءَ جو زبر گڏ ساڻ ندا جي معنيٰ نڪري ٿي. (۴) دوستو - دوستو ۽ هندو - هندوئو يعني اي هندو لوڪو. مسلمان - مسلمانو يعني اي مسلمان لوڪو. اسمن پٺيان او گڏبو ته ندا جي معنيٰ نڪرندي. (۵) شعر ۾ فعل جي پٺيان "آ" وجهبو ته ندا جي معنيٰ ڪرندي؛ جئن ته "جوڳي ڪو ويس ڪري سگهڙي سار لهيجا." لهيجا = پلائي ڪري لهيج. هتي فعل جي پٺيان "آ" جو اُچار آهي ۽ ندا جي معنيٰ ظاهر ڪري ٿو. بعضي "آ" جي پٺيان "هه" گڏيل هوندي آهي؛ جئن ته "ايءَ اِهائي ڳالهڙي سَجَڻ سڻيجاهه".

باب ارڙهون.

اسمن جو ڦيرو

اسم يا ضمير کي سڀني حالتن ۾، مذڪر توڙي مونث ۾ واحد توڙي جمع جي صورتن ۾ ڦيرائي آڻڻ کي **اسم جو ڦيرو** Declension or Inflexion چئبو آهي.

حالت جري Objective Case چئجي. مثلاً، گوپال ٻينج لي ڪتاب پڙهيو. "گوپال" جي حالت **فاعلي**، "ڪتاب" جي حالت **مفعولي** ۽ ٻينج جي حالت **جري** چئبي.

نوٽ:- ڪن اسمن يا ضميرن پٺيان حرف جر ان ٻہ هوندو آهي. بعضي اُنهن جي پٺيان "آن"، "اون"، زير (ـِ) يعني "اِ" پڇاڙي هوندي آهي تہ اُنهنجي حالت جري ٿيندي. جيئن تہ (١) واٽان، يعني واٽ مان، (٢) وسون يعني وس مان (٣) چوڪر گهر ويو، يعني گهر ۾ ويو (٤) مونکي اها ڳالهہ منِ، نڪا چتِ هئي. يعني من ۾ نڪا چت ۾. (٥) هو ٻارين ٻچين ويا يعني هو ٻارن ٻچن سان ويا (٦) مون هي ڏاڙهون آني ورتو. هتي آني معنيٰ آني تي يا آني سان (٧) هي ڪم اِنهيءَ ريتِ ٿيندو يعني هي ڪم اِنهيءَ ريت سان ٿيندو. اِنهيءَ حالت کي Ablative Case چئبو آهي.

٤. جنهن اسم يا ضمير جي پٺيان حرف جر اچي ۽ اُنجو ٻئي ڪنهن اسم يا ضمير سان **مالڪيءَ** جو لاڳاپو يا بنيادي نسبت يا ٻيو ڪو لاڳاپو هجي تہ اُن جي **حالت اضافت** Possessive Case چئجي ۽ مثلاً، رام جو ڪتاب قائل آهي. "رام" جي حالت اضافت چئبي. "جو"- "سندو"- "وارو" لفظ اضافت يا لاڳاپي ڏيکارڻ لاءِ ڪم ايندا آهن.

٥. جنهن اسم ڪي سڏ ڪجي ۽ اُن جي اڳيان "او"، "اي"، "ڙي" يا "اڙي" سڏ جي نشاني

باب اوڻيهون

زمان = Tenses

زمان = وقت.

"آهي،" "هو" ۽ "هوندو" اِهي ٽيئي لفظ ٽن جدا جدا وقتن جي معنيٰ ظاهر ڪن ٿا. هر ڪنهن زمان جا اِهي ٽي پاڳا قدرت جي قاعدي موجب آهن.

(١) زمان **حال** يعني هلندڙ وقت (٢) زمان **ماضي** يعني گذريل وقت (٣) زمان **مستقبل** يعني ايندڙ وقت. اِهي ٽيئي **مکيه زمان** آهن.

ڪي زمان فعل جي ذاتوءَ يا بنياد مان ۽ ڪي اسم مشتق (ڪردنتن) مان جڙيل آهن. يعني زمانن جا ٻه مکيه دفعا آهن.

١. بنيادي زمان: Radical Tenses

(١) مضارع (٢) حال (٣) حال استمراري (۴) ماضي شرطيه.

٢. ڪردنتي زمان: Participle Tenses

ڪي زمان اسم حاليه ۽ اسم مفعول مان ٺهيل آهن ۽ انهن مان ٺهيل زمانن کي ڪردنتي زمان Participle Tenses چئجي ٿو.

(الف) اسم حاليه مان ٺهيل:- (١) حال مدامي (٢)

اسم جو ڦيرو = DECLENSION

حالت	مذکر		مونث	
	واحد	جمع	واحد	جمع
١. فاعلي	ڇوڪري لکيو	ڇوڪرن لکيو	ڇوڪريءَ لکيو	ڇوڪرين لکيو
٢. مفعولي	ڇوڪري کي پاڙهه	ڇوڪرن کي پاڙهه	ڇوڪريءَ کي پاڙهه	ڇوڪرين کي پاڙهه
٣. جري	ڇوڪري ڏانهن لک	ڇوڪرن ڏانهن لک	ڇوڪريءَ ڏانهن لک	ڇوڪرين ڏانهن لک
٤. اضافت	ڇوڪري جو ڪتاب	ڇوڪرن جو ڪتاب	ڇوڪريءَ جو ڪتاب	ڇوڪرين جو ڪتاب
٥. ندا	اي ڇوڪرا!	اي ڇوڪرؤ!	اي ڇوڪري!	اي ڇوڪريون!

اسم جي صورت، جا سڀني حالتن ۾، يا ڪنهن ۾ حرف جر پٺيان اچڻ کانپوءِ عام يا ساڳي رهي تنهنکي **عام صورت** Formative چوندا آهن. مثلاً ''ڇوڪري''* جو اُچار ڪن حالتن ۾ ساڳيو آهي تنهنڪري اُنجي عام صورت ڇڪبي.

زمان ۽ اُنهنجو گردان يا ڦيرو TENSES CONJUGATION

Tenses زمان	Explanation سمجهاڻي	First Person Singular	First Person Plural	Second Person Singular	Second Person Plural	Third Person Singular	Third Person Plural
Present حال	(حال = هلندڙ) هلندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم ٿيڻ جي معنيٰ ڏيکاري.	I eat مان کان ٿو	We eat اسين کائون ٿا	You eat تون کائين ٿو	You eat توهين کائو ٿا	He eats هو کائي ٿو	They eat اُهي کائين ٿا
Present Continuous حال استمراري	(استمراري = جاري) شروع ٿيل ڪم جنهن وقت ڳالهه ڪجي تنهن وقت به جاري يا چالو هجي.	I am eating مان کان پيو	We are eating اسين کائون پيا	You are eating تون کائين پيو	You are eating توهين کائو پيا	He is eating هوکائي پيو	They are eating اُهي کائين پيا

ماضي مدامي (٣) حال متشڪي (٤) مستقبل (٥) مستقبل استمراري.

(ب) اسم مفعول مان ٺهيل (١) زمان ماضي مطلق (٢) ماضي استمراري (٣) ماضي قريب (٤) ماضي بعيد (٥) ماضي متشڪي.

مضارع، ماضي مطلق ۽ مستقبل کانسواءِ ٻيا سڀ **مرڪب زمان** آهن.

گردان = Conjugation

فعل جي ڪنهن به زمان کي ٽنهي ضميرن (ضمير متصل) وارين پڇاڙين لڳائي مذڪر ۽ مونث خواه واحد ۽ جمع ۾ آڻڻ کي فعل جو گردان (= ڦيرو) Conjugation چئجي ٿو.

گردانن جا درجا

سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ گردانن جا ٻه درجا آهن:-

(١) اَ- گردان (٢) اِ- گردان.

(١) هلڻ- هل + اَڻ.

امر واحد هل = هل + اَ .... اَ- گردان.

(٢) پائڻ- پا- اِڻ.

امر واحد- پاءِ = پا + اِ ....اِ- گردان.

امر نيازي- پائج = پا + اِ ج ...... اِ- گردان.

فعل مجهول- ساڙجڻ=ساڙ+ اِ جڻ.....اِ- گردان.

فعل بالواسطہ- ساڙائڻ= ساڙا+ اِئڻ......اِ- گردان.

Past ماضي مطلق	(ماضي=گذريل مطلق=بنهه) جو وقت بنهه گذري ويو هجي ۽ ڪم ٿي چڪو هجي.	I ate مون کاڌو	We ate اسان کاڌو	You ate تو کاڌو	You ate توهان کاڌو	He ate هن کاڌو	They ate هنن کاڌو
Past Continuous ماضي استمراري	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم چالو هو يا هليو پئي	I was eating مون پئي کاڌو	We were eating اسان پئي کاڌو	You were eating تو پئي کاڌو	You were eating توهان پئي کاڌو	He was eating هن پئي کاڌو	They were eating هنن پئي کاڌو
Past Habitual ماضي مدامي	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم هميشه ٿيندو هر پيو	I used to eat مان کائيندو هوس	We used to eat اسين کائيندا هئاسين	You used to eat تون کائيندو هئين	You used to eat توهين کائيندا هئا	He used to eat هو کائيندو هو	They used to eat اهي کائيندا هئا

Present Habitual حال مدامي	(مدامي = دائمي = هميشه) ڪو ڪم گذريل وقت کان چالو آهي ۽ اڃا پيو ٿئي يا هميشه ٿيندو آهي .	I eat ماں کائيندو آهيان	We eat اسين کائيندا آهيون	You eat تون کائيندو آهين	You eat توهين کائيندا آهيو	He eats هو کائيندو آهي	They eat اُهي کائيندا آهن
Present Dubitative حال متشڪي	(متشڪي = جنهن ۾ شڪ هجي) هلندڙ وقت جي ڪم بابت چئي نہ سگهجي تہ ٿئي ٿو يا نہ.	I may be eating ماں کائيندو هوندس	We may be eating اسين کائيندا هونداسين	You may be eating تون کائيندو هوندين	You may be eating توهين کائيندا هوندا	He may be eating هو کائيندو هوندو	They may be eating اُهي کائيندا هوندا
Potential Present حال امڪاني	(مڪن = طاقت) هلندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم ڪرڻ جي لياقت تي [illegible]	I can eat ماں کائي سگهان ٿو	We can eat اسين کائي سگهون ٿا	You can eat تون کائي سگهين ٿو	You can eat توهين کائي سگهو ٿا	He can eat هو کائي سگهي ٿو	They can eat اُهي کائي سگهن ٿا

Past Conditional ماضي شرطيہ	(شرطيہ = جنهن ۾ شرط هجي) گذريل وقت ۾ ڪو ڪم ڪنهن شرط پوري ٿيڻ تي ٿئي ها	I would have eaten مان ڪائن ها	We would have eaten اسين ڪائون ها	You would have eaten تون ڪائين ها	You would have eaten توهين ڪائو ها	He would have eaten هو ڪائي ها	They would have eaten اُهي ڪائين ها
Potential Past ماضي امڪاني	(مڪنہ = طاقت) گذريل وقت ۾ ڪنهن ڪم ڪرڻ جي لياقت توڄاڻائي	I could eat مان ڪائي سگهيس	We could eat اسين ڪائي سگهياسين	You could eat تون ڪائي سگهئين	You could eat توهين ڪائي سگهيا	He could eat هو ڪائي سگهيو	They could eat اُهي ڪائي سگهيا
Future مستقبل	(قبل = اڳيان) ايندڙ وقت جي معنىٰ ڏيکاري ٿو.	I shall eat مان ڪائيندس	We shall eat اسين ڪائينداسين	You will eat تون ڪائيندين	You will eat توهين ڪائيندا	He will eat هو ڪائيندو	They will eat اُهي ڪائيندا

Present Perfect ماضي قريب	(قريب=ويجهو) ٿورو وقت گذريو هجي جو ڪو ڪم پورو ٿيو هجي	I have eaten مون کاڌو آهي	We have eaten اسان کاڌو آهي	You have eaten تو کاڌو آهي	You have eaten توهان کاڌو آهي	He has eaten هن کاڌو آهي	They have eaten هنن کاڌو آهي
Past Perfect ماضي بعيد	(بعيد = پري) ڪو ڪم گهڻو وقت اڳي پورو ٿي ويو هجي	I had eaten مون کاڌو هو	We had eaten اسان کاڌو هو	You had eaten تو کاڌو هو	You had eaten توهان کاڌو هو	He had eaten هن کاڌو هو	They had eaten هنن کاڌو هو
Future Perfect ماضي مشڪوڪ يا مستقبل ڪامل	گذريل وقت جي ڪم بابت شڪ ڏيکاري ٿو	I shall have eaten مان کائي رهندس	We shall have eaten اسين کائي رهنداسين	You will have eaten تون کائي رهندين	You will have eaten توهين کائي رهندا	He will have eaten هو کائي رهندو	They will have eaten اهي کائي رهندا

Past Conditional ماضي شرطيه	(شرطيه = جنهن ۾ شرط هجي) گذريل وقت ۾ ڪوڪم ڪنهن شرط پوري ٿيڻ تي ٿئي ها	I would have eaten مان کان ها	We would have eaten اسين کائون ها	You would have eaten تون کائين ها	You would have eaten توهين کائو ها	He would have eaten هو کائي ها	They would have eaten أهي کائين ها
Potential Past ماضي امڪاني	(مڪنه = طاقت) گذريل وقت ۾ ڪنهن ڪم ڪرڻ جي لياقت توجاڻائي	I could eat مان کائي سگهيس	We could eat اسين کائي سگهياسين	You could eat تون کائي سگهئين	You could eat توهين کائي سگهيا	He could eat هو کائي سگهيو	They could eat أهي کائي سگهيا
Future مستقبل	(قبل = اڳيان) ايندڙ وقت جي معنيٰ ڏيکاري ٿو.	I shall eat مان کائيندس	We shall eat اسين کائينداسين	You will eat تون کائيندين	You will eat توهين کائيندا	He will eat هو کائيندو	They will eat أهي کائيندا

Present Perfect ماضي قريب	(قريب=ويجهو) تورو وقت گذريو هجي جو كو كم پورو ٿيو هجي	I have eaten مون کاڌو آهي	We have eaten اسان کاڌو آهي	You have eaten تو کاڌو آهي	You have eaten توهان کاڌو آهي	He has eaten هن کاڌو آهي	They have eaten هنن کاڌو آهي
Past Perfect ماضي بعيد	(بعيد = پري) كو كم گهڻو وقت اڳي پورو ٿي ويو هجي	I had eaten مون کاڌو هو	We had eaten اسان کاڌو هو	You had eaten تو کاڌو هو	You had eaten توهان کاڌو هو	He had eaten هن کاڌو هو	They had eaten هنن کاڌو هو
Future Perfect ماضي متشڪي يا مستقبل ڪامل	گذريل وقت جي كم بابت شڪ ڏيکاري ٿو	I shall have eaten مان کائي رهندس	We shall have eaten اسين کائي رهنداسين	You will have eaten تون کائي رهندين	You will have eaten توهين کائي رهندا	He will have eaten هو کائي رهندو	They will have eaten اُهي کائي رهندا

Present Habitual حال مدامي	(مدامي = دائمي (= هميشه) ڪو ڪم گذريل وقت کان چالو آهي ۽ اڃا پيو ٿئي يا هميشه ٿيندو آهي.	I eat مان کائيندو آهيان	We eat اسين کائيندا آهيون	You eat تون کائيندو آهين	You eat توهين کائيندا آهيو	He eats هو کائيندو آهي	They eat اُهي کائيندا آهن
Present Dubitative حال متشڪي	(متشڪي = جنهن ۾ شڪ هجي) هلندڙ وقت جي ڪم بابت چئي نه سگهجي ته ٿئي ٿو يا نه.	I may be eating مان کائيندو هوندس	We may be eating اسين کائيندا هونداسين	You may be eating تون کائيندو هوندين	You may be eating توهين کائيندا هوندا	He may be eating هو کائيندو هوندو	They may be eating اُهي کائيندا هوندا
Potential Present حال امڪاني	(مڪن = طاقت) هلندڙ وقت ۾ ڪنهن ڪم ڪرڻ جي لياقت ٿو	I can eat مان کائي سگهان ٿو	We can eat اسين کائي سگهون ٿا	You can eat تون کائي سگهين ٿو	You can eat توهين کائي سگهو ٿا	He can eat هو کائي سگهي ٿو	They can eat اُهي کائي سگهن ٿا

Past ماضي مطلق	(ماضي=گذريل مطلق=بنهه) جو وقت بنهه گذري ويو هجي ۽ ڪم ٿي چڪو هجي.	I ate مون کاڌو	We ate اسان کاڌو	You ate تو کاڌو	You ate توهان کاڌو	He ate هن کاڌو	They ate هنن کاڌو
Past Continuous ماضي استمراري	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم چالو هو يا هليو پئي	I was eating مون پئي کاڌو	We were eating اسان پئي کاڌو	You were eating تو پئي کاڌو	You were eating توهان پئي کاڌو	He was eating هن پئي کاڌو	They were eating هنن پئي کاڌو
Past Habitual ماضي مدامي	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم هميشه پيو ٿيندو هو	I used to eat مان کائيندو هوس	We used to eat اسين کائيندا هئاسين	You used to eat تون کائيندو هئين	You used to eat توهين کائيندا هئا	He used to eat هو کائيندو هو	They used to eat اُهي کائيندا هئا

Past Conditional ماضي شرطيہ	(شرطيہ = جنهن ۾ شرط هجي) گذريل وقت ۾ ڪوڪم ڪنهن شرط پوري ٿيڻ تي ٿئي ها	I would have eaten مان کان ها	We would have eaten اسين کائون ها	You would have eaten تون کائين ها	You would have eaten توهين کائو ها	He would have eaten هو کائي ها	They would have eaten أهي کائين ها
Potential Past ماضي امڪاني	(امڪان = طاقت) گذريل وقت ۾ ڪنهن ڪم ڪرڻ جي لياقت تو جاڻائي	I could eat مان کائي سگهيس	We could eat اسين کائي سگهيا سين	You could eat تون کائي سگهئين	You could eat توهين کائي سگهيا	He could eat هو کائي سگهيو	They could eat أهي کائي سگهيا
Future مستقبل	(قبل = اڳيان) ايندڙ وقت جي معنيٰ ڏيکاري ٿو.	I shall eat مان کائيندس	We shall eat اسين کائينداسين	You will eat تون کائيندين	You will eat توهين کائيندا	He will eat هوُ کائيندو	They will eat أهي کائيندا

Present Perfect ماضي قريب	(قريب=ويجهو) ٽورو وقت گذريو هجي جو ڪو ڪم پورو ٿيو هجي	I have eaten مون کاڌو آهي	We have eaten اسان کاڌو آهي	You have eaten تو کاڌو آهي	You have eaten توهان کاڌو آهي	He has eaten هن کاڌو آهي	They have eaten هنن کاڌو آهي
Past Perfect ماضي بعيد	(بعيد = پري) ڪو ڪم گهڻو وقت اڳي پورو ٿي ويو هجي	I had eaten مون کاڌو هو	We had eaten اسان کاڌو هو	You had eaten تو کاڌو هو	You had eaten توهان کاڌو هو	He had eaten هن کاڌو هو	They had eaten هنن کاڌو هو
Future Perfect ماضي متشڪي يا مستقبل ڪامل	گذريل وقت جي ڪم بابت شڪ ڏيکاري ٿو	I shall have eaten مان کائي رهندس	We shall have eaten اسين کائي رهنداسين	You will have eaten تون کائي رهندين	You will have eaten توهين کائي رهندا	He will have eaten هو کائي رهندو	They will have eaten اهي کائي رهندا

Past Perfect Continuous ماضي بعيد استمراري	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم شروع ٿيو هو ۽ ڪجهه وقت هاي پورو ٿي رهيو هو	I had been eating مون پئي کاڌو هو	We had been eating اسان پئي کاڌو هو	You had been eating تو پئي کاڌو هو	You had been eating توهان پئي کاڌو هو	He had been eating هن پئي کاڌو هو	They had been eating هنن پئي کاڌو هو
Future Perfect Continuous مستقبل ڪامل استمراري	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم ٿي رهيو آهي. ڪجهه وقت هليو ۽ ڪنهن مقرر ڪيل وقت کان اڳي پورو ٿي رهيو هوندو.	I shall have been eating مون پئي کاڌو هوندو	We shall have been eating اسان پئي کاڌو هوندو	You will have been eating تو پئي کاڌو هوندو	You will have been eating توهان پئي کاڌو هوندو	He will have been eating هن پئي کاڌو هوندو	They will have been eating هنن پئي کاڌو هوندو

Future Continuous مستقبل استمراري	ايندڙ وقت ۾ ڪو ڪم ساندهه پيو ٿيندو يا جاري رهندو	I shall be eating مان پيو کائيندس	We shall be eating اسين پيا کائينداسون	You will be eating تون پيو کائيندين	You will be eating توهين پيا کائيندا	He will be eating هو پيو کائيندو	They will be eating اُهي پيا کائيندا
Aorist مضارع	(مضارع=پائيوار) هلندڙ توڙي ايندڙ وقت جي معنيٰ ڏيکاري	I may eat مان کان	We may eat اسين کائون	You may eat تون کائين	You may eat توهين کائو	He may eat هو کائي	They may eat هو کائين
Present Perfect Continuous ماضي قريب استمراري	گذريل وقت ۾ ڪو ڪم شروع ٿيو آهي ۽ اڃا پيو هلي	I have been eating مون پئي کاڌو آهي	We have been eating اسان پئي کاڌو آهي	You have been eating تو پئي کاڌو آهي	You have been eating توهان پئي کاڌو آهي	He has been eating هن پئي کاڌو آهي	They have been eating هنن پئي کاڌو آهي

ترتيب Arrangement چئبو آهي؛ جئن تہ، محمد رازي سنڌي جاءِ ڪالهہ ناهي ٻوري ڪئي. هن طرح جملي ۾ ٻهريا‌ءِ (١) فاعل پنهنجي لڳہ سان پوءِ (٢) مفعول يا فعل جو پورائو ۽ تنهنکانپوءِ (٣) فعل پنهنجي ظرف سان ٻيهار جي ٿو.

نثر ۾ ترتيب جي قانون موجب هلجي ٿو پر نظم ۾ فاعل يا مفعول يا فعل اڳي پوءِ ڪري سگهجي ٿو، مثلاً؛

”وڻ تون ڪنڊڪ ڪرام جي، جڳ جو والي جو“
(شاهہ)

٢. هڪ لفظ جي ٻئي لفظ سان جنس، عدد، ضمير، حالت ۽ زمان ۾ ميلاپ کي **موافقت** Concord چئجي ٿو.

قاعدو ١- جڏهن اسم ڪنهن مرد جي معنيٰ ڏيکارين تا تڏهن فعل انهن لفظن جي عدد ۽ جنس موافق ڪم آڻبو آهي، جئن تہ، ٽولي ويٺي ۽ ٽوليون ويٺون.

قاعدو ٢- ضمير ۽ فعل، عدد ۽ جنس ۾، هڪ ٻئي سان موافقت رکن ٿا. جئن تہ، هو آيو. اهي آيا. هوءَ آئي. اهي آيون.

قاعدو ٣- (الف) جڏهن زيردست يا ڪو ٻيو ماڻهو پنهنجي بالادست يا عملدار يا پير فقير سان ڳالهائيندو آهي يا اُن بابت ڪجهہ چوندو آهي، تڏهن فعل اڪثر ضمير غايب جمع ۾ وجهندو آهي؛ جئن تہ، سائين جن فرمائين ٿا تہ ....

سوال

١- هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-
ڪردنتي زمان- گردان.

٢- هيٺين جي (مثالن سميت) سمجهاڻي ڏيو:-
زمان ماضي متشڪڪي.

٣- ”لکڻ“ جي زمان ماضي استمراري، مستقبل استمراري ۽ ماضي، متشڪڪي جي صورت ڏيو.

٤- زمان ماضي شرطيہ ڇنڇي طرح ٺهيو آهي ۽ اهو نالو ڇو پيو؟

Sind University Library
KARACHI, (Pakistan)

باب ويهون

واڪر چنا يا نحو Syntax

نحو (= دستور يا ريت) مان خبر پوي ٿي تہ جملا ڪيئن ٺاهجن ۽ جملي ۾ جدا جدا لفظن جو هڪ ٻئي سان ڪهڙو لاڳاپو آهي.

جملو Sentence ٻن يا وڌيڪ لفظن جو ميڙ آهي، جنهن مان پورو مطلب نڪري ٿو.

علم نحو جون مکيہ ڳالهيون

١. ترتيب Arrangement
٢. موافقت Agreement or Concord
٣. انتظام Administration

١. جملي ۾ هرڪنهن لفظ کي پنهنجي مناسب جاءِ تي پوري قاعدي سان بيهارڻ يا ٺاهي رکڻ کي

بندوبست. انتظام اهو عمل يا اُها طاقت آهي جا هڪ لفظ جي ٻئي لفظ تي حالت، زمان وغيره ۾ رهي ٿي.

مثال:- (۱) شينهن هرڻ جهلي ٿو. هتي جهلي ٿو فعل متعدي آهي جو پنهنجي طاقت يا پنهنجو عمل هرڻ تي ڏيکاري ٿو. هتي فعل جاڻائي ٿو ته هرڻ منهنجو مفعول آهي ۽ منهنجي ڪم جو اثر ان تي ٿئي ٿو. مفعول تي فعل پنهنجو اهڙو عمل تڏهين ڏيکاري سگهيو آهي جڏهن مفعول "هرڻ" حالت مفعوليءَ ۾ ڪم آيو آهي. اهڙي طرح هر ڪنهن فعل متعديءَ جو عمل **حالت مفعولي** تي رهي ٿو جا هميشه اهو مفعول تي ڏيکاري جنهن تي فعل واري ڪم جو اثر پئي ٿو. انهيءَ عمل کي **انتظام** چئبو آهي.

(۲) ڇوڪرو باغ ۾ ويو. هتي فعل "ويو" پنهنجو عمل "باغ" لفظ تي هلائي ائين ظاهر ڪري ٿو ته اهو "باغ" آهي جنهن ۾ وڃڻ جو ڪم ٿيو. باغ لفظ پنيان "۾" حرف جر ڪم آيل آهي تنهن ڪري هتي فعل جو عمل سڌو ئي سڌو **حالت جريءَ** تي ٿيو آهي.

سوال

هيٺين جي وصف لکو ۽ اُن لاءِ مثال ڏيو:-
صرف نحو

باب ايڪهون

Construction = پريوگ

پريوگ = ۱- ميلاپ. ۲- صورت.

(ب) ٽئين يا ڇهين ڏيکارڻ لاءِ پاڻ بابت ضمير غائب ۾ ڳالهايو آهي ۽ غلام، ٻانهو، داس يا ٻانهو لفظ ڪم آندو آهي؛ جيئن ته،

غلام حاضر آهي، جيئن چوندس تئين ڪندو.

قاعدو ٤. جڏهن جملي ۾ ڪو فاعل جنس مذڪر ۽ ڪو جنس مونث هوندو ته پڇاڙيءَ واري فاعل موجب فعل عدد ۽ جنس ۾ رکبو؛ مثلاً،

ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا ويا. ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون ويئون.

قاعدو ٥. (الف) جڏهن فاعل ضمير هجن ۽ انهن جي وچ ۾ "۽" اچي ته فعل جمع ٿيندو ۽ فعل پهرين فاعل سان نسبت رکندو؛ جيئن ته،

مان ۽ تون هٽي هلنداسين؛ تون ۽ هو هٽي ويندا.

(ب) جڏهن فاعل ضمير هجن ۽ انهن جي وچ ۾ "يا" or "نه" اچي ته فعل پوئين فاعل سان نسبت رکندو؛ جيئن ته،

مان يا تون وڃ- تون يا مان وڃان.
نه مان نه تون وڃ- تون نه مان وڃان.

٣. انتظام

فعل جي وسيلي ماڻهن ۽ شين بابت ڪجهه ٻڌائي سگهجي ٿو انهيءَ ڪري فعل جڻ ته عملدار آهي ۽ جنهن جنهن جملي ۾ فعل ڪم اچي ٿو تنهن تنهن جملي تي انجو عمل هلي ٿو.

انتظام = (نظم = هن حڪومت جو بندوبست يا جوڙ جڪ ڪئي) حڪومت جي جوڙجڪ، تاهم توهه ٻا

جڏهن زمانن ۾ هجي ۽ مفعول پٺيان "کي" نه هجي ته
فعل ڪرمڻي پريوگ ۾ ٿئي ٿو.

ڪرتري پريوگ ۽ ڪرمڻي پريوگ جي وچ ۾ تفاوت

ڪرتري پريوگ ۾ فعل هميشه پنهنجي فاعل سان ڦري ٿو ۽ ڪرمڻي پريوگ ۾ جملي جو مفعول ڦري فاعل ٿئي ٿو ۽ فعل اُنموجب ڦري ٿو. ٻنهي پريوگن ۾ فعل پنهنجي فاعل موجب ڦري ٿو پر تفاوت هي آهي ته ڪرتري پريوگ ۾ فاعل يا ته ڄاڻايل ڪونهي يا جي ڄاڻايو ته اهو حالت فاعلي بدران حالت جريءَ ۾ ڪم ايندو.

سڀ معروف صورت وارا فعل ڪرتري پريوگ ۾ رهن ٿا ۽ اسم مفعول مان ٺهيل پنجن ماضي زمانن ۾ فعل هميشه ڪرمڻي پريوگ ۾ رهن ٿا.

٣. جيڪو فعل نڪي فاعل نڪي مفعول سان عدد، جنس ۽ ضمير ۾ ڦري ته انهيءَ کي ڀاوي (= نرالو يا علحدي) پريوگ Neuter Construction چوندا، مثلاً،

(الف) ١- ڇوڪر ڇتوڻءَ کي جهليو
ڇوڪرن ڇتن کي جهليو (عدد)
٢- ڇوڪريءَ ڇتوڻءَ کي جهليو.
ڇوڪرين ڇتوڻءَ کي جهليو (جنس)
٣- هن ڇتوڻءَ کي جهليو
هنن ڇتوڻءَ کي جهليو (ضمير)
(ب) نديءَ ۾ ترجي ٿو. نديءَ ۾ ترڻو آهي.

پريوگ مان خبر پوي ٿي ته فعل معروف صورت وارو آهي يا مجهول صورت وارو ۽ جنهن لفظ سان عدد، جنس ۽ ضمير ۾ ڦري ٿو سو جملي جو فاعل آهي يا مفعول.

۱. ڪوبه فعل جڏهن **فاعل** سان عدد، جنس ۽ ضمير ۾ ڦرندو آهي تڏهن انکي **ڪرتري** (ڪرتو يا ڪرتا = فاعل ۽ ڪرتري = فاعلي) **پريوگ** (= ميلاپ يا نسبت) فاعلي نسبت يا لاڳاپو Subjective Construction يعني فعل ۽ فاعل جي پاڻ ۾ شامليت چوندا آهن ۽ مثلاً،

(۱) ڇوڪر **ويندو** آهي. ڇوڪرا **ويندا** آهن. (عدد)

(۲) ڇوڪر **ويو** آهي. ڇوڪري **وئي** آهي. (جنس)

(۳) آءٌ **وڃان ٿو**. تون **وڃين ٿو**. (ضمير)

نوٽ:- فعل لازمي ۽ فعل متعدي مجهول ڪهڙن به زمانن ۾ هميشه ڪرتري پريوگ ۾ آهن. فعل متعدي معروف اسم مفعول مان ٺهيل زمانن کانسواءِ ٻين زمانن ۾ هميشه ڪرتري پريوگ ۾ ٿئي ٿو.

۲. ڪوبه فعل جڏهن **مفعول** سان عدد ۽ جنس ۾ ڦرندو آهي تڏهن انکي **ڪرمڻي** (ڪرم = مفعول، ڪرمڻي = مفعولي) **پريوگ** Objective Construction چوندا آهن ۽ مثلاً،

(۱) نوڪر شيشو **ڀڳو** آهي. نوڪر شيشا **ڀڳا** آهن. (عدد)

(۲) نوڪر شيشي **ڀڳي**. نوڪر شيشيون **ڀڳيون**. (جنس)

نوٽ:- فعل متعدي معروف اسم مفعول سان

(٣) جملي کي ڀڃي، اُنجا ڀاڱا (فاعل ۽ خبر) ڌار ڪرڻ، تنهنکي جملي جو **ڇيد** يا **تفريق** Analysis ڇئجي ٿو.

(٤) ڇيد ڪرڻ مهل جملي جو پهرياءِ فاعل، پوءِ فعل ۽ مفعول ڪڍي ڌار ڪجي.

(٥) جيڪڏهن ڪي فاعل سان صفتون لڳنديون هجن ۽ فاعل نسبت وڌيڪ تفصيل وار خبر ڏين ته اُنهن کي اسمن جا لڳ چوڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهي اسمن سان لڳن ٿيون. مثال: اساڻو ماستر ڪالهه آيو. هن جملي ۾ "اساڻو" ماستر سان لڳي ٿو، تنهن ڪري "اساڻو" **فاعل جو لڳ** Enlargement of Subject ڇئبو.

(٦) اهڙيءَ طرح مفعول سان ٻه ڪي صفتون لڳنديون آهن، ۽ مفعول بابت وڌيڪ تفصيلوار بيان ڪن ٿيون. مثال: هن مٺو انب کاڌو. هن جملي ۾ "مٺو" انب سان لڳي ٿو. تنهنڪري "مٺو" **مفعول جو لڳ** Enlargement of Object ڇئبو.

(٧) خبر ۾ هميشه فعل هوندو آهي، تنهنڪري ظرفي لفظ، جي ظرف جو ڪم ڪن ٿا سي خبر ۾ فعل سان لڳن ٿا. مثال: ٽاڊ ڏاڍو تکو پيو وڃي. هن جملي ۾ "تکو" "پيو وڃي" سان لڳي ٿو، تنهن ڪري "تکو" **فعل جو لڳ** Extension of the Predicate ڇئبو.

(٨) ڪي فعل "اڻپورا" ٿيندا آهن. مثال: اڪبر ٽيرهين ورهين جو هو. جيڪڏهن اسين "ٽيرهين" لفظ ڪڍي ڇڏيون ته سٽ مان جيڪر مطلب نڪري ٿي

”ترجي ٿو“ ۽ ”تربو آهي“ اڪرترڪ فعل آهن، جنکي نڪو فاعل نڪو مفعول آهي، تنهنڪري اهي ڪنهن سان به نٿا ڦرن. هيءُ به ڀاوي پريوگ آهي.

ڇوڪر ڇٽون جهليو. ڇوڪر ڇهرڪي جهلي.

هتي فعل پنهنجي مفعول موجب ڦري ٿو تنهنڪري هي ڪرمڻي پريوگ آهي.

سئوال

۱- هيٺين جي مثالن سميت سمجهاڻي ڏيو:-
ڪرتري، ڪرمڻي ۽ ڀاوي پريوگ.

۲- هيٺين ٻن جملن مان هرهڪ فعل جو پريوگ ڪهڙو آهي سو ٻڌايو:-
(۱) ڇوڪر ڇٽون جهليو
(۲) ڇوڪر ڇٽونءَ کي جهليو.

۳- ڪرمڻي پريوگ ۽ ڪرتري پريوگ ۾ ڪهڙو تفاوت آهي؛ مثال ڏيئي سمجهايو.

باب ڏاويهون.

واڪ ڇيد يا جملن جو ڇيد يا تفريق = Analysis

(۱) تفريق = (فرق = ـ جدا ڪيو) سڀني کي ڀڃي ڀاڱا ڪرڻ. ڇيد = (ڇد = ڇنڻ) ڇني ڌار ڪرڻ.

(۲) ”گوپال وڃي ٿو.“ هتي اسين ”گوپال“ جي ڳالهه ڪريون ٿا، ۽ چئون ٿا ته ”وڃي ٿو.“ هن جملي جا ٻه ڀاڱا آهن:- (۱) جنهن بابت ڪجهه چئجي يعني فاعل يا مبتدا Subject (۲) جيڪي فاعل بابت چئجي يعني خبر Predicate.

جملن جو ڇيد يا تفريق

١. شهزادي چيو ته جيڪڏهن خبر هجيم ها ته ڇا ڪيم ته جيڪر ڪا ست ٿيم ها. هي مرڪب جملو آهي.
٢. آسمان صفا هو، طوفان گهٽ ٿي ويو، ۽ چوڏس جو چنڊ چمڪاٽ سان، اولهه ۾ پٺي لٿو.
هي مرڪب جملو آهي.

جملو	جملي جو قسم	ڳنڍيندڙ حرف	فاعل يا مبتدا: اسم	فاعل يا مبتدا: اسم جو لاڳو	خبر: فعل	خبر: فعل جو پورائو	خبر: مفعول: اسم	خبر: مفعول: اسم جو لاڳو	خبر: فعل جو لاڳو
١. (الف) شهزادي چيو	مکيه جملو		شهزادي		چيو		ب جملو		
(ب) خبر هجيم ها	(الف) جو اسمي جملو	ته جي ڪڏهن	خبر		هجيم ها				
(د) ڇا ڪيم	(ب) جو اسمي جملو	ته	ڇا		ڪيم				
(ج) ست ٿيم ها.	(د) جو اسمي جملو	ته جيڪر	ست	ڪا	ٿيم ها				
٢. (الف) آسمان صفا هو	مکيه جملو		آسمان		هو	صفا			
(ب) طوفان گهٽ ٿي ويو	(الف) سان ڳنڍيل مکيه جملو		طوفان		ٿي ويو	گهٽ			اولهه ۾
(د) چوڏس جو چنڊ ... لٿو	(ب) سان ڳنڍيل مکيه جملو	۽	چنڊ	چوڏس جو	پٺي لٿو				چمڪاٽ سان.

ڪيون، تنهنڪري ”ٿيو هــو“ لفظ ”هو“ **فعل جو پورائو ڪندڙ** Complement ڇئبو.

جملن جا قسم Kinds of Sentences

(۱) جنهن جملي ۾ فقط هڪ فاعل ۽ هڪ فعل هوندو آهي تنهنڪري **مفرد جملو** Simple Sentence ڇئبو آهي؛ مثلاً، ڇوڪر ٻ ورڙي ٿو ۽ ٻڙي لڏي ٿي.

(۲) جنهن جملي ۾ هڪ جملو ٻئي تي تعلق رکي تنهنڪري **مرتب جملو** Complex Sentence ڇئبو آهي. جنهن جملي تي ٻيو جملو مدار رکي تنهنڪري **مکيہ جملو** Principal Clause ڇئبو آهي. مکيہ جملي ۽ مدار رکندڙ جملي کي پنهنجو فاعل ۽ پنهنجو فعل ٿئي ٿو. مثلاً، هي اهو ماڻهو آهي، جنهنکي مون ڪالهہ ڏٺو هو.

(۳) جڏهن ٻہ يا ٻن کان وڌيڪ جملا هڪ ٻئي سان ڳنڍيل يا گڏيل ٿين ٿا ۽ هرهڪ جملو ٻئي تي مدار نہ ٿو رکــــي تڏهن هر هــڪ جملہ کـــي **ڳنڍيل جملو** Co-ordinate Clause ڇئبو آهي ۽ ڳنڍيل جملن جو ٺهيل اهي تنهنڪري **مرکب** (= گڏيل) **جملو** Compound Sentence ڇئبو آهي. مثلاً، وئــي وڇينس، وڃي ٻڌينس ۽ ٻاهر اُڇلائينس.

مرتب ۽ مرڪب جملن جــي تفريــق ڪرڻ مــهـل **ڳنڍيندڙ حرف** Connective ڪيڏي ڌار ڪبو آهي ۽ مرڪب جملي کي ڀورڙي، مفرد جملا ڪري، انهنجي تفريق ڪبي آهي.

٢. هيٺين جملن کي پڙهي، انهن مان چار مفرد جملا ٺاهيو:-

گڏيل يا يڪا جملا	ڌار ڌار جملا
(١) انهيءَ گهمري اَچڻ برقعن وارين زالن مان هڪڙي هن وٽان لنگهيندي، پنهنجي هار مان هڪ گل ڇني، پنهنجي هٿن مان ڪيرائي ڪينيٽ جي پيرن تي وڌو.	انهيءَ گهمري اچڻ برقعن وارين زالن مان هڪڙي هن وٽان لنگهي. هن پنهنجي هار مان هڪ گل ڇنو. هن پنهنجي هٿن مان ڪيرايو. هن ڪينيٽ جي پيرن تي وڌو.
(٢) مالڪ جي مهر جو جيڏن وڏو آسرو ٿيس ٿو، تيڏن محبت ۽ انلاءِ ايترو وڌيس ٿي، جو سڀ دنيوي لاڳاپا لاهي، سسئيءَ وانگر پنهنجي پنهونءَ پٺيان ڪاهي پوي ٿو ۽ ڪاف جا ڪشالا قبولي ٿو.	مالڪ جي مهر جو وڏو آسرو ٿيس ٿو. انلاءِ محبت ۽ ايترو وڌيس ٿي. هو سڀ دنيوي لاڳاپا لاهي، سسئي وانگر پنهنجي پنهونءَ پٺيان ڪاهي پوي ٿو. هو ڪاف جا ڪشالا قبولي ٿو.

باب چوويهون.

مرڪب لفظ Compound Words

مرڪب لفظن ۾ ٻه لفظ گڏجي ڪم اچن ٿا:-

(١) ساڳيا لفظ:- دم دم؛ پل پل؛ ويران ويرِ؛

باب ٽيويهون

جملن جو ميلاپ = Synthesis of Sentences

سھائيندڙ حرف جملن جي وسيلي ڌار ڌار جملا گڏي يڪا ڪيا آهن. هي سرشتو ڇيد يا تفريق جي اُبتڙ آهي؛ مثلاً،

گوپال هوشيار آهي. گوپال محنتي آهي.

گوپال هوشيار ۽ محنتي آهي.

١. هيٺيان جملا ڳنڍي هڪ فعل وارو يڪو جملو ٺاهيو:-

ڌار ڌار جملا	گڏيل يا يڪا جملا
(١) صفا پاڻيءَ جو پيالو ڀريائين. ڪيسي مان ڳاڙهي دوا ڪڍيائين. دوا پاڻيءَ ۾ وڌائين. دوا ڳاريائين. دوا بادشاه کي پيڻ لاءِ ڏنائين.	صفا پاڻيءَ جو پيالو ڀري، ڪيسي مان ڳاڙهي دوا ڪڍي، ان ۾ وجهي، ڳاري، بادشاه کي پيڻ لاءِ ڏنائين.
(٢) آخر ڪي اڱڙيون ٽڱڙيون گڏ ڪيائين. پڳ جا پيچ ٺاهيائين. ٻاهرئين تهه تي عمدي پشم ڳنڍيائين. هڪ آبرودار پڳ بڻايائين. اِئين ٿي ظاهر ٿيو ته وڏي شاهوڪار جي پڳ آهي.	آخر ڪي اڱڙيون ٽڱڙيون گڏ ڪري، پڳ جا پيچ ٺاهيائين ۽ ٻاهرئين تهه تي عمدي پشم ڳنڍي، هڪ اهڙي آبرودار پڳ بڻايائين جو ائين ٿي ظاهر ٿيو ته وڏي شاهوڪار جي آهي.

اُپ = ڇگو: اُپديس، اُپڪار.

پَرَ = بيو: پَراڌين، پَرديس.

دُر = بڇڙو: دُراچار، ڏيرو، دُربل، دُرگنڌ.

ري = سواءِ: ري تنسي، ري ڇيو، ري گهربو.

سَ = ساڻ: سياڻو، سچئو، سباجهو.

سُ = ڇگو: سپت، سپٽ، سُگنڌ.

سَت = ڇگو: ستڪرم، ستگر.

سَمَ = گڏ: سماج، سماگم.

سوَ = پاڻ: سواڌين، سوراج.

نِرِ، نِر، نش = سواءِ: نماڻو، نياڻو، نرمل، نرگڻ، نشڦل.

ڪُ = بڇڙو: ڪپت، ڪڪرم، ڪلڇڻ.

سوال

سنڌي محاوري ۾ جيڪي ٻي معنيٰ لفظ هيٺين لفظن سان ڪم اچن ٿا سي لکو:-

(۱) چٽي (۲) گاهه (۳) تماڪ.

باب پنجويهون.

ورام ويڇار = بيهڪ جون نشانيون Punctuation

بيهڪ جي نشانين جي ضرورت جملي جي پوري معنيٰ معلوم ڪرڻ لاءِ آهي. جيڪڏهن اهي نشانيون نه ڏبيون

مارا ماري ؛ هندؤن هند ؛ ڏينهان ڏينهن.

(٢) ساڳين لفظن جي وچ ۾ ”و“، ”ان“ وجهڻ سان :- ڇرو ڇر ؛ هندان هند ؛ ملڪان ملڪ.

(٣) ساڳي معنيٰ وارا لفظ :- ڇڳو ڀلو ؛ ٺيڪ ٺاڪ ؛ راتيون رات ؛ لعلون لعل ؛ پنسو پنجڙ، چلم ڏلم.

(٤) اُبتڙ لفظ :- ڏي وٺ ؛ اچ ڪلهه ؛ رڌو پڪو ؛ گهٽ وڌ ؛ اچ وڃ ؛ آمدرفت.

(٥) بي معنيٰ لفظ :- ڪتاب پتاب ؛ ريڙ ڏيڙ ؛ چٽي پٽي ؛ گاه ٻاه ؛ تماڪ ٻماڪ ؛ قسم بسم ؛ موڪل بوڪل. گهڻو ڪري بي معنيٰ لفظ ”ب“ اکر سان شروع ٿيندو آهي.

(٦) ٻين لفظن جي وچ ۾ ”و“ وجهڻ سان :- آب وهوا ؛ ڪاروبار.

(٧) ساڳئي اور وارا لفظ :- ٺٺاسٺا ؛ ليڪو چوڪو ؛ جهڙو تهڙو.

(٨) جدا قسم جي ڳالهائڻ جي لفظن گڏڻ سان :- آگبوٽ، شهرواسي.

(٩) گڏيل لفظ :- گهر ڌڻي، ڪِلَ مُک، ڳڙهه ڳنو.

(١٠) اسم، صفت يا فعل جي اڳيان هيٺيان اُپسرگ Prefixes وجهڻ سان :-

اَ = نه ؛ اَياڻو، اَڪال، اَپار.

اَڻ = نه ؛ اَڻ ڄاڻ، اَڻ ميو.

اَپ = ابتڙ ؛ اَپجس، اَپسوڻ.

اَوَ = هيٺ ؛ اَوگيا، اَوگڻ، اَوتار، اَوڌوت.

۾ وجهبا آهن. ٻهاڪا ٻه واڪ جي نشانين ۾ وجهبا آهن.

(۸) جملي جي وچ ۾ جيڪڏهن ڪو ڌار ٽڪر ڄاڻائبو آهي ته اهو ٻن ڏنگين ليڪن ( ) Brackets ۾ وجهبو آهي.

سوال

۱. صورتخطيءَ جون چوڪون سڌاري ۽ ڇيهڪ جون نشانيون پورن هنڌن تي ڏيئي هيٺيان ٽڪر وري لکو:-

(الف) ٽول تي ٽي قيم ٽرهو سمجهه رک
ٽرت سان ڏس ڏاڍهن ڏيندڙ رح م وچ
ميٺ لکمي جي ۾ ڏس تون ٻوڙ چي
ڪاج تي ٽي خوش ۾ کيندڙ وهم م وچ

(ب) ڪاڏو چڙي اٿي ڪرو ٿيو ۽ همت منهن ڏوڻي پنهنجن
راجپوتن کي چيائي اي ٻلوان ۽ پهلوان منڙوهي
يڌ جا هيئڙ اسي ڪرڻ وارا آهيون تنهن ما پاڻ
بچائڻ مشڪل پنهنجي وتن کي گير ڪوم ماڻهن
ڪان رکي ونڻ لاءِ ٻيا صوبي ڪرڻي اٿو يا سر
ڏيڻو اٿو اسان جا ڪائدا ۽ ڪانون ٽوڙيا ويا آهن
اسان جا گهر ڦڙيا ويا آهن.

جواب

(الف) ٽول تي ٽي ڪيم سرهو سمجهه رک،
سرت سان ڏس، ڏاڍهن ڏيندڙ، وهم م، وچ.
ميٺ لڇمي جي ۾ ڏس تون ٻورچي،
ڪاج تي ٽي خوش مرڪيندڙ، وهم م، وچ.

(ب) ڪاڏو چڙي اٿي ڪڙو ٿيو ۽ همت منهن ڏوڻي
پنهنجن راجپوتن کي چيائين، ”اي ٻلوان ۽ پهلوان

ته جملي مان پورو مطلب نه نڪرندو يا نه ڪِل جهڙو مطلب نڪرندو.

(١) جيڪڏهن جملي ۾ (الف) ساڳئي قسم جا ڳالهائڻ جا لفظ ڪم اچن، (ب) ٻه يا وڌيڪ اسم هجن، ماضي معطوفي يا اسم حاليه اچي، ٻه يا وڌيڪ همجنس اصطلاحون گڏ اچن، (ث) ٻه يا وڌيڪ همجنس اکون اچن، (د) اسم حالت ندا ۾ هجي ته اُنهن جي پٺيان **ٿورو دم** (،) Comma ڏجي.

(٢) (الف) جملي جا ٻه وڏا ڀاڱا هجن، جنهنجو پاڻ ۾ لاڳاپو هجي. (ب) جملي جي جن جن ڀاڱن کي **اٿرائتو** ڪرڻو هجي (ث) جملي جي هرهڪ ڀاڱي ۾ جدا جدا خيال هجي ته اُنهن جي پٺيان **اڌ دم** [؛] Semicolon ڏجي.

(٣) (الف) ڪنهن ماڻهوءَ جا چيل لفظ، پهاڪو يا مثال ڏيڻو هجي (ب) ڪن شين جي ياداشت ڏيڻي هجي ته انهن جي اڳيان **دم** جي نشاني [:] Colon ڏجي.

(٤) هرهڪ جملي پوري ٿيڻ تي **پورو دم** [.] Full Stop ڏجي.

(٥) جيڪڏهن جملي مان عجب، ڏک، خوشي، سڏ، خواهش، ۽ ڌڪار جي معنيٰ نڪري ته پڇاڙيءَ ۾ **حرف ندا جي نشاني** [!] Sign of Exclamation ڏجي.

(٦) جيڪڏهن جملي ۾ سوال پڇيل هجي ته اهي پٺيان سوال جي نشاني [؟] Sign of Interrogation ڏجي.

(٧) جڏهن ٻئي جا لفظ بجنسي ڪتب آڻيا آهن تڏهن اُهي **واڪ جي نشانين** (" ") Inverted Commas

Sind University Library,
KARACHI. (Pakistan)

ضمير جي ترڪيب

(١) رام **پنهنجي** ڀاءُ لاءِ **ڪجهه** آندو.

پنهنجي - ضمير مشترڪ، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت اضافت، مالڪي ڏيکاري ٿو، "ڀاءُ" جي، ڪم آيو آهي "رام" اسم جي بدران.

ڪجهه - ضمير مبهم، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت مفعولي، مفعول فعل "آندو" جو.

(٢) **جو** پوکيندين، **سو** لڻندين.

جو - ضمير موصول، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت مفعولي، مفعول فعل "پوکيندين" جو.

سو - ضمير جواب موصول، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت مفعولي، مفعول فعل "لڻندين" جو.

(٣) مون سين هلي **سا** جا جيءُ منو نه ڪري.

سا - ضمير جواب موصول، جنس مونث، عدد واحد، حالت فاعلي، فاعل فعل "هلي".

[٤] **تون پاڻ هنن** کان پڇ ته **ڪنهن ڪيس** ماريو.

تون - ضمير حاضر، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت فاعلي، فاعل فعل "پڇ" جو.

پاڻ - ضمير مشترڪ، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت "تون" ضمير واري؛ جملي کي زور ڀرائي ٿو.

هنن - ضمير غائب، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت جري، سبب "کان" حرف جر جي.

ڪنهن - ضمير استفهام، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت فاعلي، فاعل فعل "ماريو" جو.

مٺرو! هيءُ ڀڄ جا اسين هينئر ڪرڻ وارا آهيون، تنهن مان پاڻ بچائڻ مشڪل آهي، پنهنجي وطن کي غير قوم ماڻهن کان رکي وٺڻ لاءِ، يا سوڀ ڪرڻي اٿو، يا سر ڏيڻو اٿو. اسان جا قاعدا قانون ٽوڙيا ويا آهن، اسان جا گهر ڦريا ويا آهن."

باب چوويهون.

شبد ڇيد يا ترڪيب جي وات Parsing

١. اسم جي ترڪيب

(١) **ڀيلن** ڪري **ملڪ** جي **آب هوا** تي به **اثر** ٿئي ٿو.

ڀيلن - اسم عام، جنس مذڪر، عدد جمع، حالت جري، سبب ان "ڪري" حرف جر جي.

ملڪ - اسم عام، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت اضافت، مالڪي ڏيکاري ٿو "آب هوا سان.

آب هوا - اسم عام، جنس مونث، عدد واحد، حالت جري، سبب ان "تي" حرف جر جي.

اثر - اسم ذات، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت فاعلي، فاعل آهي "ٿئي ٿو" فعل جو.

(٢) **ناڪئا** تي نواز ته اڳهه مڙني هڪڙو.

ناڪئا - اسم عام، جنس مذڪر، عدد واحد، حالت ندا.

(٣) **هروڻان** مودان پڪڻان، واٺي ڀي مَر پيل.

هروڻان - اسم عام، جنس مذڪر، عدد جمع، حالت جري سبب ان "جي" حرف جر پڇهي جي.

سهڻ - اسم مصدر، حالت جري سبب ”ڪان“ حرف جر جي.
ڪرڻ - اسم مصدر، مفعول، حالت مفعولي.
(۲) هو هوا کائڻ لاءِ باغ ۾ ويو.
کائڻ - اسم مصدر، حالت جري، سبب ”لاءِ“ حرف جر جي. سندس مفعول ”هوا“.
(۳) پڙهڻ مهل پڙهجي.
پڙهڻ - اسم مصدر، حالت جري، سبب ”مهل“ حرف جر جي.

امر جي ترڪيب

تون هيٺئر ٻاهر وڃ، پر اڄ جو ڪم سياڻي لاءِ نه وجهج.
وڃ - فعل لازمي بي قاعدي، ڪرتري پريوگ، امر حال، جنس مذڪر يا مونث، عدد واحد، ضمير حاضر سندس فاعل ”تون“ ڳجهو.
وجهج - فعل متعدي معروف، بي قاعدي، ڪرتري پريوگ، امر استقبال، جنس مذڪر يا مونث، عدد واحد ضمير حاضر، سندس فاعل ”تون“ ڳجهو ۽ مفعول ”ڪم“.

اسم حاليه جي ترڪيب

مون هڪڙي ٻاگهي کي ميٺهن کي پڳڙاول ۽ ڏوڙا ڪڍرا چاريندو ڏٺو.
چاريندو - اسم حاليه، فعل متعدي ۽ مان ٺهيل، جنس

ڪيس = ھن کي، ضمير غائب [متصل] جنس مذڪر، عدد واحد، حالت جري.

صفت جي ترڪيب

(١) حياتي ڌڻي تعاليٰ جي **سڀني** شين کان **وڏي** نعمت آهي.

سڀني — عددي صفت، سندس موصوف "شين."

وڏي — صفت مبالغو، سندس موصوف "نعمت"

(٢) **جهڙي** نيت **تهڙي** مراد

جهڙي — ضميري صفت، سندس موصوف "نيت"

تهڙي — ضميري صفت، سندس موصوف "مراد."

(٣) قرض کڻڻ کان لنگهڻ ڪڍڻ **چڱو**.

چڱو — صفت تفضيلي، سندس موصوف "لنگهڻ ڪڍڻ"

(٤) **ڪهڙي** ماڻهوءَ توکي صلاح ڏني ته **هي** ڪم ڪر؟

ڪهڙي - ضميري صفت، سندس موصوف "ماڻهوءَ"

هي - ضميري صفت، سندس موصوف "ڪم."

(٥) مرثان موران پکڻان، وائي **ٻي** مَ ٻل.

ٻي — عددي صفت لڳي ٿو "وائي" سان.

مصدر جي ترڪيب

نوٽ:- مصدر جي ترڪيب اسم وانگر ٿيندي آهي. هو هميشه عدد واحد ۽ جنس مذڪر آهي، تنهن ڪري انجي عدد ۽ جنس ڄاڻائڻ جو ضرور ڪونهي.

(١) رات جو سمهڻ کان اڳي ٿورو پنڌ **ڪرڻ** گهرجي.

لڳايو - فعل متعدي بالواسطه معروف، باقاعدي، ڪرتري پريوگ، زمان ماضي مطلق، جنس مذڪر يا مونث، عدد واحد، ضمير حاضر، سندس فاعل ”تو“.

ظرف جي ترڪيب

(١) هرڻ **ٿمام ٿڪڙو** ڊوڙي ٿو.

ٿمام - ظرف مقدار، لڳي ٿو ٻئي ظرف ”ٿڪڙو“ سان.

ٿڪڙو - ظرف تميز، لڳي ٿو فعل ”ڊوڙي ٿو“ سان

(٢) موڙيءَ **ڪوهه** مٿيئن، جيئن سڄيون راتيون سمهئين

ڪوهه - ظرف تميز لڳي ٿو ”مٿيئن“ فعل سان.

(٣) اهوئي هڪ سائين **سدئي** قائم دائم آهي.

سدئي - ظرف زمان، لڳي ٿو ”قائم دائم“ سان.

(٤) **جڏهين** ڪو ٻه ٿو وت **گهر** اچي، تهنسان سولو **ڪين** هلين.

جڏهين - ظرف زمان، لڳي ٿو فعل ”اچي“ سان.

گهر - ظرف مڪان، لڳي ٿو فعل ”اچي“ سان.

ڪين - ظرف نفي، لڳي ٿو فعل ”هلين“ سان.

حرف جر جي ترڪيب

تو **ڪانسواءِ** ٻيو ڪير هوندو؟ تون ٿي گهر **۾** گوڙ ڪرين ٿو ۽ زمين **تي** ٽپا ڏين ٿو.

ڪانسواءِ - حرف جر لڳي ٿو ”تو“ ضمير سان.

۾ - حرف جر لڳي ٿو گهر ”اسم“ سان.

تي - حرف جر، لڳي ٿو ”زمين“ سان.

مذڪر، عدد واحد، حالت مفعولي، مفعول فعل "ڏنو" جو، سندس مفعول "ڪڪرا."

اسم استقبال جي ترڪيب

جي اسانکي ٻنهي ڄڻن جو جنم نه هارڻو آهي.

هارڻو- اسم استقبال حالي، صفت ٿو ڪري "جنم" جي.

ماضي معطوفي جي ترڪيب

گوپال ماني **کائي** مڪتب ويو.

کائي- ماضي معطوفي، فعل متعدي مان ٺهيل، سندس مفعول "ماني".

فعل لازميءَ جي ترڪيب

نوڪر ڏاڍو سچار **آهي** پر هو **گسائي ٿو**.

آهي- فعل لازمي اڻ پورو، بي قاعدي، ڪرتري پريوگ، زمان حال، جنس مذڪر، عدد واحد، ضمير غائب، سندس فاعل "نوڪر" ۽ سندس پورائو "سچار".

گسائي ٿو- فعل لازمي مرڪب، باقاعدي، ڪرتري پريوگ، زمان حال، ضمير غائب، جنس مذڪر، عدد واحد، سندس فاعل "هو."

فعل متعديءَ جي ترڪيب

توکي موڪلم **ڏنو هوم** پر تو وڃي لڪارايو.

ڏنو هوم- فعل متعدي معروف، بيقاعدي، ڪرمڻي پريوگ، زمان ماضي بعيد، ضمير حاضر، جنس مذڪر، عدد واحد، سندس فاعل "مون" جنهنجي نشاني "م" فعل جي پڇاڙيءَ ۾ آهي ۽ مفعول "توکي"

$$x+3\ \big)\ 2x^2 + 11x + 15\ \big(\ 2x + 5$$

$$2x^2 + 6x$$

$$5x + 15$$

$$5x + 15$$

$$a-b\ \big)\ a^5 - b^5\ \big(\ a^4 + a^3b + a^2b^2 + ab^3$$

$$a^5 - a^4b$$

$$a^4b$$

$$a^4b - a^3b^2$$

$$a^3b^2$$

$$a^3b^2 - a^2b^3$$

$$a^2b^3$$

$$a^2b^3 - ab^3$$

$$ab^3 - b^4$$

حرف جملي جي ترڪيب

ڪشنو ۽ گوپال ٻئي باغ ۾ گھمڻ ويا آھن پر اڃا نہ موٽيا آھن. جي ائين ڪندا تہ وري موڪل نہ ڏبين.
۽- پر- تہ حرف جملو آھن، ڇاڪاڻ تہ لفظن ۽ جملن کي ڳنڍين ٿا.

حرف ندا جي ترڪيب

(١) **اڙي!** ھي تو ڪيو ڇا؟

(٢) **افسوس صد افسوس!** توکي ائين ڪرڻ نہ جڳائي.

(٣) **شاباس!** ائين ڪرڻ کپيئي.

اڙي- افسوس- شاباس حرف ندا آھن.

(٤) ھو ھلاچو ھل **بالله سنڌو** سڄڻين.

بالله- (يعني خدا جو سنھن!) حرف ندا

سنڌو- حرف اضافت لڳي تو "سڄڻين" سان.

University
JAMSHORO (Pakistan)

Printed by Motiram Dharamdas Ramrayani, at the
Moti (Electric) Printing Works, Tilak Road, Hyd: Sind,
and published by
Mr. Tejumal. L. Vaswani. for the School and College Stores,
Hirabad, Hyderabad Sind.

آنگي حساب- ٺاهيل مسٽر مولچند منگهو مل واسواڻي انگريزي درجو پهريون ۰-۱۰-۰ ٻيو ۰-۸-۰ ٽيون ۰-٦-۰، سنڌي درجي پهرين کان چوٿين تائين ۰-۴-۱ درجو چوٿون ۰-۹-۰

جاگرافي - ٺاهيل ميشرس جڳتراءِ ۽ ٺانڪرام درجو پهريون ۰-۷-۰ ٻئي کان پنجين تائين هرهڪ ۰-۸-۰ انگريزي مٿين درجن لاءِ ۰-۴-۱

سوال جواب جاگرافي ۽ سائنس- درجي پهرئين کان ٽئين تائين هرهڪ ۰-۲-۰ چوٿون ۰-۳-۰

سائنس - ٺاهيل ميشرس هنگوراڻي ۽ سنتاڻي درجو پهريون ۽ ٻيو هرهڪ ۰-۱۰-۰ ٽيون بدني بناوت ۰-۱۴-۰ چوٿون بدن و صحت ۰-۰-۱ بدن و صحت پاڱو ٽيون ۰-۵-۰ سائنس انگريزي مٿين درجن لاءِ ٺاهيل هنگوراڻي ۽ ميرچنداڻي علم طبعي ۽ علم ڪيميا ڀڪو جلد ۰-۱۰-۱ علم طبعي ۰-۰-۱ علم ڪيميا ۹-۹-۰ پاڱو ٽيون ۰-۵-۰ ۽ سائنس جا يونيورسٽي سوال جواب ٺاهيل مسٽر قانونگا ۰-۰-۱

پرشن- نئون فارسي گرامر مٿين درجن لاءِ ٺاهيل فتحچند واسواڻي ۰-۰-۱ ۽ پرشن گائيڊ درجو چوٿون ٺاهيل مسٽر ٽيڪچند گربخشاڻي ۰-۵-۰ پرشن چارٽ ۰-۲-۰

سنڌ جي تواريخ آڪاڻين ۾- ٺاهيل مولچند منگهو مل واسواڻي درجو چوٿون ۰-۸-۰

نئون سنڌي سونهون- سنڌي درجي ٻئين ۽ ٽئين لاءِ هرهڪ ۳ آنا، چوٿين لاءِ ۰-۵-۰ پنجون، ڇهون ۽ ستون هرهڪ ۰-۸-۰

شڪول ۽ ڪاليج شتورس

هيراباد - حيدرآباد سنڌ